

คำอ้อ: ภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนา Kaw-Ham: The Local Wisdom of Lanna Poets

หทัยวรรณ ไชยะกุล^{1*}, ปนัดดา บุญยสาระนัย²
Hataiwan Chaiyakun^{1*}, Panadda Boonyasaranai²
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่^{1,2}
Faculty of Humanities Chiang Mai University^{1,2}
*Corresponding Author, e-mail: hataiwan.c@cmu.ac.th

(Received: September 21, 2020; Revised: December 02, 2020; Accepted: December 02, 2020)

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาเรื่องการจัดทำคลังข้อมูลและศึกษาภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนา: กรณีศึกษาคำอ้อจากนักจัดรายการวิทยุ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนา โดยศึกษาจากบทความของกวีพื้นบ้านล้านนาจำนวนกว่า 20,000 ฉบับ ที่กวีพื้นบ้านล้านนาเขียนส่งมาให้ นายอำนาจ กล้าพัด นักจัดรายการวิทยุที่จังหวัดเชียงใหม่อ่านออกอากาศในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2512 - 2550 และได้เก็บรักษาไว้จนถึงปี พ.ศ.2562 และได้อนุญาตให้โครงการวิจัยได้นำมารวบรวมไว้เป็นคลังข้อมูลและวิเคราะห์ภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนาจากบทคำอ้อเหล่านี้

ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนาที่พบมี 3 ด้านคือ 1) ภูมิปัญญาด้านรูปแบบฉันทลักษณ์ 2) ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษา 3) ภูมิปัญญาด้านเนื้อหา ซึ่งแบ่งเนื้อหาออกเป็น 13 เรื่อง คือ เนื้อหาด้านคำสอน ด้านอาหาร ด้านสุขภาพ ด้านการเกษตร ด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ด้านโหราศาสตร์ ด้านการ

สร้างเรื่องข้ามชั้น ด้านการช่าง ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านศิลปหัตถกรรม ด้านอักษรศาสตร์ ด้านศาสนา และด้านการสร้างความเชื่อมั่น-เสริมสร้างปัญญา

คำว่า ค่าวฮ่ำ นอกจากจะเป็นภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านในการใช้ท่วงทำนองและลีลาภาษาบ่งบอกถึงอัตลักษณ์แบบล้านนาอย่างชัดเจนแล้ว ยังอาจกล่าวได้ว่าค่าวฮ่ำเป็นเสมือนบทบันทึกของชาวบ้านล้านนาในช่วงเวลานั้น ที่มีความคิดเห็น ความรู้สึก ต่อเหตุการณ์บ้านเมืองในด้านต่างๆ เป็นความรู้ ภูมิปัญญาที่ชาวบ้านล้านนาสั่งสมและสืบทอดต่อกันมาหลายรุ่นคน ผู้จัดรายการวิทยุและกวีพื้นบ้านล้านนาได้ร่วมกันสร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่ ค่าวฮ่ำ ได้เป็นหนึ่งในมรดกทางภูมิปัญญาของล้านนา เป็นวิถีที่ดำรงอยู่และปรับตัวไปพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เกิดขึ้น

คำสำคัญ: ภูมิปัญญา, ค่าวฮ่ำ, กวีพื้นบ้าน, ล้านนา

Abstract

This article is the study of local wisdom and corpus of Lanna poets: a case of the *Kaw-Ham* promoted by Northern Thai radio". It aims to analyze the local wisdom of Lanna poets from the collection approximately 20,000 of these *Kaw-Ham* which broadcasted during 1963-2007, and were preserved by Mr. Amnuay Kalampat, a former-radio broadcaster until 2019 and permitted to this research project.

The study shows that there are 3 significant features of Lanna local wisdom poets; the prosody of *Kaw-Ham*, languages and

contents. The content of *Kaw-Ham* can be divided into 13 topics as; teaching and way of life, food, health, agriculture, natural resources, comedy narratives, astrology, art and culture, handicrafts, religious, intellectual confidence.

Kaw-Ham is not only a local wisdom of Lanna poets which represents the identity of Lanna language and culture, but it is also found the values embodied in Lanna ancestral knowledge passed down from generation to generation. The former- radio broadcaster and Lanna poets created the social space of *Kaw-Ham* as a heritage of Lanna wisdom and appropriately be adapted through the socio-cultural, economic and political changes of Lanna.

Keywords: local wisdom, *Kaw-Ham*, Lanna poet, Lanna

1. บทนำ

เมื่อพูดถึง “ภูมิปัญญา” ต่างก็เข้าใจว่าเป็น ภูมิรู้ที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อสรรค์สร้างวัตถุ สิ่งของเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวันหรือเพื่อแก้ไขความขัดข้องของสิ่งต่างๆ ขณะที่นักวิชาการให้ความหมายว่าหมายถึง ความรู้ หรือระบบความรู้ที่มนุษย์ค้นพบหรือคิดขึ้น เพื่อให้การดำเนินชีวิตมีความสะดวกสบาย มั่นคงปลอดภัย มีสุขภาพแข็งแรง และมีความรื่นรมย์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการคิดค้นสร้างสรรค์ สังคมของบรรพบุรุษของกลุ่มชนในท้องถิ่นหลายยุคหลายสมัย (ประคอง นิมนานเหมินท์, 2554: 397) มีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยโดยเฉพาะภาคเหนือ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติได้แก่ งานวิจัยเรื่อง *ศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทย (ภาคเหนือ)* งานวิจัยนี้ได้สำรวจและรวบรวมข้อมูลจากชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ เพื่อจำแนกเป็นภูมิปัญญาด้านต่างๆ อาทิ ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม ด้านหัตถกรรม ด้านแพทย์แผนไทยและสมุนไพร ด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณีและวรรณกรรม ภูมิปัญญาด้านต่างๆ เหล่านี้แต่ละจังหวัดจะมีจุดเด่นที่แตกต่างกันไป (ทรงจิต พูลลาภ และคณะ, 2546, น. 5)

ด้านภูมิปัญญาที่สังเคราะห์ได้จากวรรณกรรมนั้นมีไม่น้อยโดยเฉพาะจากวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา ตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาจากวรรณกรรมคำสอนของล้านนา ภูมิปัญญาจากวรรณกรรมประเภทธรรมคำว ภูมิปัญญาจากนิทานคำว ล้านนา ภูมิปัญญาที่สื่อผ่านวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมล้านนา ภูมิปัญญาจากบทซอและเพลงคำเมือง เป็นต้น จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าตัวบทวรรณกรรมท้องถิ่นมีหลากหลายล้วนมีจุดเริ่มจากวรรณกรรมมุขปาฐะมาสู่วรรณกรรมลายลักษณ์

วรรณกรรมลายลักษณ์ที่สร้างสรรค์โดยกวีพื้นบ้านล้านนาอีกประเภทหนึ่ง คือ วรรณกรรมประเภทคำวซอและคำวฮ่ำ สื่อมวลชนในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูและส่งเสริมให้มีการแต่งคำวได้แก่หนังสือพิมพ์และสถานีวิทยุ

ท้องถิ่นในสมัยนั้น กล่าวคือ ช่วงปีพ.ศ. 2493 หนังสือพิมพ์ชาวเหนือซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ในจังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดประกวดการแต่งคำขวัญในรูปแบบคำขอการจัดประกวดครั้งนั้นมีนักเขียนคำขอเขียนคำขวัญประกวดกันมาก (อรุณ วงศ์รัตน์, 2524: 25) หลังจากนั้นช่วงพ.ศ. 2501 มีหนังสือพิมพ์คนเมือง ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นอีกฉบับของจังหวัดเชียงใหม่ สนับสนุนกวีพื้นบ้านโดยให้พื้นที่ตีพิมพ์บทความหากคำขอที่ได้ลงพิมพ์แล้วจะนำออกอ่านทางวิทยุด้วย ผู้ควบคุมรายการคือ เลิศลานนาไทย หรือ นายบุญเลิศ พิงพราวลี (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2527, น. 335)

ต่อมาปีพ.ศ. 2502 นายอำนาจ กล้าพัด นักจัดรายการวิทยุ สถานีวิทยุ วปถ. 2 จังหวัดเชียงใหม่ได้จัดรายการคำขวัญทางสถานีวิทยุขึ้นในลักษณะของการจัดรายการเพลงสลับกับการอ่านคำขวัญที่มีผู้แต่งส่งมาร่วมรายการ มีผู้สนใจแต่งคำขวัญเข้าร่วมรายการมากพอสมควร ความนิยมแต่งคำขวัญของกวีพื้นบ้านคงมีมาอย่างต่อเนื่อง จนมาถึงช่วงที่ได้รับความนิยมสูงสุดเมื่อปี พ.ศ. 2511-2512 เมื่อสถานีวิทยุ วปถ. 2 จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดให้มีการประกวดคำขวัญชิงรางวัล (สร้อยคอทองคำ) โดยผู้สนใจต้องแต่งตามหัวข้อที่กำหนด ผลปรากฏว่ามีประชาชนในท้องถิ่นล้านนาแต่งคำขวัญเข้าประกวดเป็นจำนวนมาก (มะลิวัลย์ บุรณพัฒนา, 2530, น. 8) นักจัดรายการวิทยุที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น ได้แก่ นางรำพัน อินทวงศ์ (บัวคำ) นายอำนาจ กล้าพัด และนางเรไร ไชยวงศ์

อาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่พ.ศ. 2493-2512 เป็นยุคที่คำขอและคำขวัญเป็นที่นิยมสูงสุดทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์และสถานีวิทยุ ก่อนที่จะคลี่คลายไปเมื่อมีสื่อวิทยุโทรทัศน์ของกรมประชาสัมพันธ์ (ช่อง 8 ลำปาง) ภายหลังปรับเป็นสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย (สทท.11) เข้ามาในท้องถิ่น การนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่ให้ทั้งภาพและเสียงจึงดึงดูดความสนใจ ทำให้ชาวล้านนาเริ่มจะเป็นฝ่าย “เสพ” ข้อมูลข่าวสารและความบันเทิงมากกว่าเป็นฝ่าย “สร้าง” ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า กระแส

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลให้คำว้า/คำว้อ ที่มีมาแต่เดิมแผ่วเบาลงไป (หทัยวรรณ ไชยะกุล, 2556, น. 78)

เพื่อมิให้สับสนจึงให้ความหมายของคำว่า “คำว้า” “คำว้อ” “คำว้า” ไว้ดังนี้
“คำว้า” ความหมายแรก คือ ใช้เรียกรูปแบบคำประพันธ์ประเภทหนึ่งของ ล้านนา 1 บทมี 3 บาท

ความหมายที่สอง คือ เนื้อหาที่แต่งด้วยคำประเภทคำว้อ อาจระบายนความคับข้องใจ เช่น *น้ำท่วมบ้าน* อาจบันทึกเหตุการณ์ทำนองจดหมายเหตุ เช่น *มหันตภัยสินามิ* ลักษณะเนื้อหาเช่นนี้บางทีก็เรียกว่า “คำว้อ” เนื่องจากมีลักษณะพรว้าพรรณนาแทรกในตัวบท คำว้อในกลุ่มนี้ต้องมีชื่อเรื่องที่แต่งจากนิทานชาดก

“คำว้อ” คือ คำประพันธ์ประเภทคำว้อที่นำเรื่องมาจากนิทานชาดก หรือนิทานธรรม แต่งเป็นเรื่องยาวๆ เช่น คำว้อหงส์ผาคำ คำว้อเจ้าสุวัตรนางบัวคำ คำว้อสุวรรณหอยสังข์ เป็นต้น

จากพลวัตของวรรณกรรมประเภทคำว้อและคำว้าในล้านนา จึงมีวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องดังเช่นงานของเสนาหา บุญรักษ (2517) ศึกษาเรื่องวรรณกรรมคำว้อของภาคเหนือ โดยศึกษารวบรวมวรรณกรรมประเภทคำว้อที่มีการพิมพ์เผยแพร่ในด้านเนื้อหา ลักษณะคำประพันธ์ และคุณค่าด้านวรรณศิลป์ นับเป็นวิทยานิพนธ์เรื่องแรกที่บุกเบิกการศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมประเภทคำว้อ ส่วนงานของมะลิวัลย์ บูรณพัฒนา (2530) ศึกษาวรรณกรรมคำว้อทางวิทยุภาคเหนือ โดยมุ่งประเด็นการจำแนกประเภทวรรณกรรมคำว้อทางวิทยุภาคเหนือและศึกษารูปแบบ สำนวนภาษารวมทั้งบทบาทที่มีต่อสังคมล้านนา

หลังจากงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ก็มีผู้สนใจศึกษาวิเคราะห์ตัวบทจากคำว้ออีกหลายเล่มในช่วง เวลากว่า 20 ปี วิทยานิพนธ์ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาคำว้อโดยเฉพาะคำว้อในด้านองค์ประกอบของวรรณกรรม อาทิ ตัวละคร การดำเนินเรื่อง รวม

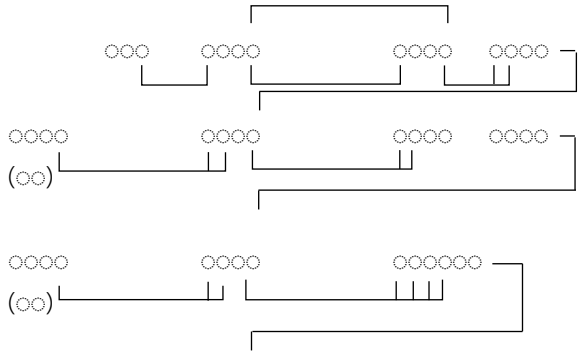
ไปถึงภาพสะท้อนทางสังคม จนกระทั่งมีวิทยานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในคำว้าล้านนา ของพระครูปลัดอุทัย รตนปญโญ (คำชุ่ม) (2556) ที่เกี่ยวข้องกับคำว้าอีกครั้งหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมประเภทคำว้า/คำว้อ ที่ผ่านมานั้นการศึกษารวบรวม การจำแนกประเภทข้อมูล และวิเคราะห์ด้านรูปแบบ เนื้อหา สำนวน ภาษา คุณค่าด้านวรรณศิลป์ องค์ประกอบวรรณกรรม ตลอดจนบทบาทของคำว้าต่อสังคม และพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในคำว้า และมีข้อสังเกตว่าการนำข้อมูลคำว้ามาศึกษาในประเด็นภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนายังไม่มีผู้ใดศึกษา ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนาโดยใช้ข้อมูลคำว้าจากนักจัดรายการวิทยุ การวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่ได้จากคำว้าของกวีพื้นบ้านล้านนา คณะผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) ภูมิปัญญาด้านรูปแบบฉันทลักษณ์ (2) ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษา (3) ภูมิปัญญาด้านเนื้อหา

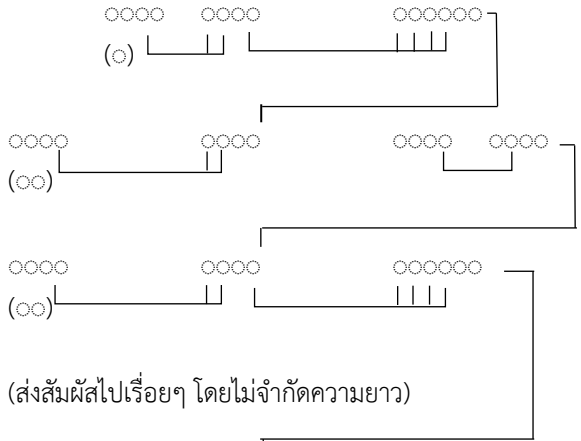
2. ภูมิปัญญาด้านรูปแบบฉันทลักษณ์

คำประพันธ์ประเภทคำว้านับเป็นภูมิปัญญาด้านรูปแบบฉันทลักษณ์ของกวีล้านนา ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนถิ่นใด แม้ว่าคำว้าจะใกล้เคียงกับกลอนสุภาพของภาคกลางอยู่บ้างในด้านการรับ-ส่งสัมผัส แต่ก็มีความแตกต่างในด้านจำนวนบาทในแต่ละบท กล่าวคือ คำว้า 1 บทจะมี 3 บาท ขณะที่กลอนสุภาพ 1 บท จะมี 2 บาท การรับส่งสัมผัสและจำนวนคำก็แตกต่างจากกลอนสุภาพ ตามแผนผัง

(บทแรก)

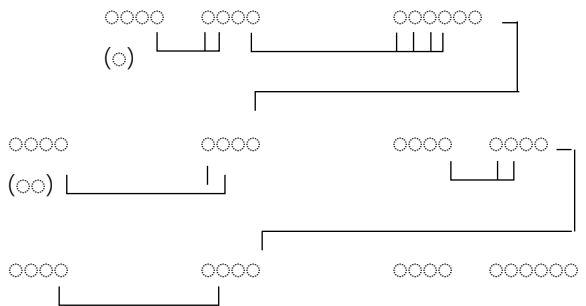

(บทที่ 2 และต่อๆ ไป)

(ส่งสัมผัสไปเรื่อยๆ โดยไม่จำกัดความยาว)

(บทสุดท้าย)

มักจะจบท้ายด้วยโคลง 2

○○○○○ (○○)

(อรุณ วงศ์รัตน์, 2524, น. 81)

ตัวอย่างคำว

มาเนอมา	มาฟังคำวจ้อย	จักริรำถ้อย	ร้อยคำอุ้งจำ (บทที่แรก)
ม่อนจักก็อนไ้	ไปตามพะหยา	ตวยภูมิปัญญา	โบราณเก้าเหง้า
พะหยาคนเมือง	รุ่งเรื่องแบบแป้	ลูถึงจุมเฮา	เตี้ยวนี้
ไม่มีแก่นแข็ง	แรงเพราะเปลือกพี	เป็นที่ตั้งหมั้น	เมินนาน (บทที่ 2)
เป็นมรดก	ตกถึงลูกหลาน	สืบเทิงเมินนาน	พะหมานปได้
เฮาชาวล้านนา	พื้นฟ้าลุ่มไ้	นับเป็นสายใย	เกี่ยวค้อง
สร้างสรรค์จรโรง	ส่งเสริมพรำพร้อง	ชื่อเสียงเนืองก้อง	ลือชา
ของใหม่รับไว้	ของเก่ารักษา	เพราะภูมิปัญญา	มีค่าบ่หน้อย (บทสุดท้าย)
อย่าหนีจากไฟ	ไปเป่าหึ่งห้อย	ช่วยกันผ่อกอย	หลายชั้น
จะฮ้ายจะดี	มีคนเท่านั้น	เป็นตัวขีดชั้น	ปัญญา
วิธชันา	มาเพียงเต้าอ้	เต้านี้วาทวางคำ	ก่อนແหล่นายเฮย

(จบด้วยโคลง2)

(คำวเรื่อง “ภูมิปัญญาพะหยาคนเมือง” ประพันธ์โดย สรจิตร มุลยศ 34 หมู่ 11 ต.ยู่หว่า อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ ไม่ปรากฏข้อมูลการออกอากาศ)

3. ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษา

ภาษาเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร การจะติดต่อสื่อสารให้สัมฤทธิ์ผลนั้น ผู้ส่งสารจำเป็นต้องเรียบเรียงสารขึ้นมาให้สมบูรณ์ และการที่สารจะสมบูรณ์ได้นั้น ภูมิปัญญาด้านการใช้นาษานับเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะทำให้สารสมบูรณ์ สละสลวย และโดดเด่น ซึ่งภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษาเป็นความสามารถของผู้ส่งสารในการร้อยเรียงสารผ่านกลวิธีทางภาษาในลักษณะต่างๆ จากการศึกษาค่าวชาวบ้านพบว่า ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษาจำนวน 4 ลักษณะ ได้แก่ (1) การใช้คำพวน (2) การเล่นคำ (3) การซ้ำคำ และ (4) การเปรียบเทียบ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

3.1 การใช้คำพวน คำพวน หมายถึง คำหรือกลุ่มคำที่สับเสียงสระ และ/หรือ สับทั้งเสียงพยัญชนะต้น สระและตัวสะกด การสับเสียงดังกล่าวมักเกิดจากความตั้งใจ เพื่อทดสอบเขาวนปัญญาว่าจะเข้าใจความหมายใหม่หรือไม่ จากข้อมูลค่าวของกวีพื้นบ้าน พบการใช้คำพวน 3 คำ ได้แก่ คำว่า “แอมเภา (พวนเป็น เอา แอม), มาแดง (พวนเป็น แมงดา) และแมวลี (พวนเป็น มีแล้ว)” หากกวีเป็นชายหนุ่มที่ใช้โวหารเกี่ยวหญิงสาว การใช้คำพวนก็เป็นเสน่ห์ของการใช้คารมในการเกี่ยวพาราสิ และเป็นารทดสอบปฏิภาณไหวพริบของฝ่ายตรงข้าม เช่น

ลุ่มมีอยู่แล้ว ยังใคร่แอมเภา (เอาแอม) บทนี้ขอเอา ลงเหยื่อเท่าอี

(ค่าวไม่ปรากฏชื่อเรื่อง ประพันธ์โดย หงส์คำ กองอารินทร์ จ.เชียงราย ไม่ปรากฏข้อมูลการออกอากาศ)

จากตัวอย่างกวีใช้คำพวน “แอมเภา” ปรากฏในสถานการณ์ที่ชายหนุ่ม (ใช้สรรพนามแทนตนว่า “ลุ่ม”) เกี่ยวหญิงสาว แม้ “ลุ่ม” จะมีภรรยาอยู่แล้ว ก็ยังต้องการที่จะมีคู่อีก แต่ไม่ได้กล่าวตรงๆ จึงใช้คำพวนเพื่อหยอกล้อ ทดสอบปฏิภาณของหญิงสาว และหญิงสาวต้องใช้ปฏิภาณของตนในการตีความค่าวว่า “แอมเภา” เพื่อให้เข้าใจสิ่งที่ชายหนุ่มกล่าว ในขณะที่เดียวกันการใช้ค่าวว่า “แอมเภา” ก็เพื่อให้เสียงค่าวว่า “เภา”

กับคำว่า “เขา” สัมผัสกันเพื่อจะได้ปิดท้ายคำได้อย่างไพเราะ จะเห็นว่ากวีจึงใจสลับเสียงเพื่อแสดงชั้นเชิงในการเกี้ยวพาราสี และเป็นการทดสอบปฏิภาณไหวพริบของฝ่ายตรงข้ามว่าจะสามารถเข้าใจความหมายใหม่ได้หรือไม่ ที่สำคัญการใช้คำพวนเป็นการสับเสียงเพื่อให้เสียงสัมผัสสระสอดคล้องกับฉันทลักษณ์อีกด้วย

3.2 การเล่นคำ คือ การเล่นกับความหมายของคำ โดยใช้คำหลักคำเดียวกันในแต่ละวรรค หรือแต่ละบาท/แต่ละบท อาจมีคำหรือวลีอื่นตามหลังเป็นส่วนขยายเพื่อทำให้ความหมายของคำหลักชัดเจน จากการศึกษาพบว่า กวีเล่นคำว่า “ชี้” “คม” และ “หิว” ซึ่งพบในคำวกลุ่มคำสอน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนบุคคลกลุ่มต่างๆ ขณะเดียวกันก็ให้ความรู้ในเชิงภาษา และเมื่อกวีเล่นคำเป็นชุด ยังทำให้เกิดความไพเราะและเป็นจังหวะอีกด้วย เช่น ตัวอย่างคำว่า “ชี้” นั้น กวีได้กล่าวถึงลักษณะของบุคคล โดยขึ้นต้นด้วยคำว่า “ชี้” เช่น ชี้คร้าน (เกียจคร้าน) ชี้จี้ (ชี้เหนียว) เป็นต้น คำว่า “ชี้” ในกลุ่มนี้ให้ความหมายเชิงลบ ส่วนคำว่า “คม” ซึ่งมีความหมายว่า ฉลาด, หลักแหลม เช่น คมปัญญา เป็นการกล่าวสอนเชื่อมโยงถึงลักษณะบุคคลที่ให้ความหมายเชิงบวก ส่วนคำว่า “หิว” นั้น กวีไม่ได้กล่าวถึงลักษณะของบุคคล เช่นเดียวกับคำว่า “ชี้” และ “คม” แต่จะเป็นการกล่าวสอนเพื่อให้ความรู้ทางภาษา โดยใช้เป็นลักษณะของปริศนาคำทาย ซึ่งคำขึ้นต้นปริศนาจะเป็นคำว่า “หิว” ตัวอย่าง คำว่า “ชี้” “คม” และ “หิว” เช่น

เป็นสิ่งบด	มันมีจำदन	เป็นทกว่าชี้	แท่น
ชี้ไกรธชี้จี้	ชี้หมั่งชี้ขอ	ชี้เหนียวนี้	บดเลี้ยงถ่าน
ชี้คร้านชี้จ้อน	ชี้นอนชี้หย่าน	ชี้เกียจการงาน	พวกนี้

(คำวเรื่อง “คำวชี้” ประพันธ์โดย พ่อหนานต่อม สาธุม จ.เชียงใหม่ ไม่ปรากฏข้อมูลการออกอากาศ)

ไขภาชิต	วิจิตรก้อนไก่อ	เป็นข้อคิดได้	ไว้ใส่ใจคน
คมมีดคมพรว้า	คมเวลาฝน	คมผู้คุมคน	คมปู้รู้เลี้ยง
คมหลักคมหนาม	ยามเหล่าหื้อเกลี้ยง	มันคมแต่เพียง	ชั่วครึ่ง

(คำวเรื่อง “คม” ประพันธ์โดย น้อยวิจิตร อินทจักร์ จ.เชียงใหม่ ออกอากาศปี 2532)

หัวป่าลิกจิกจ็อก	เป็นว่าหัวหอม	หัวเป็นต่อมตอม	คือหัวแก้วบ้าน
อันเดียวสองหัว	กลางตัวไต่ข้าม	หัวชั่วสะพาน	แท้ – แท้

(คำวเรื่อง “ก่ามะเก่าเล่าเรื่องหัว” ประพันธ์โดย พ่อหนานต่อม สาธุม จ.เชียงใหม่ ออกอากาศปี 2550)

3.3 การซ้ำคำ คือ การใช้คำคำเดียวกันซ้ำกัน เพื่อเน้นย้ำแก่นเรื่องหรือหัวใจสำคัญของเรื่องให้มีน้ำหนักและชัดเจนมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาคำวของกวีพื้นบ้าน พบว่ามีการซ้ำคำว่า “ธรรมดา” และ “สมมติ” ต่อเนื่องกันมากกว่า 10 บท ภูมิปัญญาจากการซ้ำคำดังกล่าวแฝงนัย 2 ประการ ประการแรก การซ้ำคำว่า “ธรรมดา” และคำว่า “สมมติ” การซ้ำคำว่า “ธรรมดา” เป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงความธรรมดาและความเป็นไปของสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความธรรมดาของมนุษย์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏและยังลุ่มหลงมัวเมาในกิเลส ส่วนคำว่า “สมมติ” นั้น แสดงให้เห็นว่าทุกอย่างที่เกิดขึ้นล้วนเป็นสิ่งสมมติทั้งสิ้น การที่ชาวโลกหลงยึดติดสิ่งต่างๆ จึงทำให้เกิดทุกข์ในวัฏสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เช่น

ธรรมดาทุกข์	จึงถูกแกไขคนอยู่สบาย	ทุกข์เนาเจ้า	
ธรรมดาสุข	สนุกหายเศร้า	ตั้งเป็นตั้งเฮา	ไค่พบ
....สมมติเงินคำ	ครอบงำชีวิต	ใจคิดไค่ได้	หลงเมา
สมมติทั้งนั้น	ที่ท่าน้องเขา	เศรษฐีตีเมา	มีเฮายศหน้า

(คำวเรื่อง “ธรรมดาแต่” ประพันธ์โดย หงส์คำ กองอรินทร์ ออกอากาศทางสถานีวิทยุปี 2554)

ประการที่สอง การซ้ำคำว่า “อี” นั้นเป็นการตั้งคำถามที่กวีชวนให้ผู้ฟังพิจารณาตามไปด้วย โดยปรากฏคำว่า “อี” ซ้ำในตำแหน่งต้นวรรคทุกวรรค จากนั้นจึงเป็นคำถามเกี่ยวกับ “ชีวิตมนุษย์” โดยเฉพาะประเด็น “เทวทูตทั้ง 5” อันได้แก่ ขาติทุกข์ พยาธิทุกข์ ทัณชทุกข์ ชราทุกข์ และมรณาทุกข์ ให้ผู้ฟังพิจารณา และกระตุ้นเตือนให้ชาวล้านนาไม่ประมาท ตัวอย่าง

ตัวอย่าง การซ้ำคำว่า “อี”

อี จ่างมีไผ	ผู้ใดคลาดแคล้ว	ใหญ่แล้วแก่เฒ่า	มีมา
อี ปราชญไครู้	คิดสู้ปัญหา	หยุดเฒ่าชรา	หน้าตาเหี่ยวเศร้า
อี เจ็บไข้ภัย	มีไผพองเจ้า	บ่เคยโดนเอา	เรื่องทุกข์
อี เจ็บไข้ภัย	เข้าไปหมั่นซุก	มันทุกข์กายเข้า	ใจเอา
อี ไผอาจพัน	ทุกข์ทนหมองเหงา	ทุกข์มันติดเอา	ชุมชาวโลกหล้า
อี จ่างมีไผ	คนใดเจ้าข้า	บ่าเข้าโรงยา	พี่น้อง

(คำไม่ปรากฏชื่อเรื่อง ประพันธ์โดย หงส์คำ กองอารินทร์ ออกอากาศปี 2552)

3.4 การเปรียบเทียบ เป็นภูมิปัญญาในการใช้ภาษา หมายถึงการนำสิ่งสองสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมาเปรียบเทียบกัน เพื่อให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจในสิ่งที่กวีกำลังกล่าวถึงได้ จากการศึกษา สิ่งที่น่ามาเปรียบเทียบนั้นเป็นสิ่งใกล้ตัว ซึ่งผู้ฟังรับทราบและรู้จักดีอยู่แล้ว เช่น การเปรียบเทียบ “ครุบาทวีริชัย” กับ “ข้างเผือกงามอน” ตัวอย่าง

ข้างเผือกงามอน	นอกวังเจ้าฟ้า	บ่ใช่ (ใช่,ใคร)เกิดได้	วังงามอ่อม (อ่อม)
เกิดป่าไม้	ดงไพรป่าหนาม	เหมือนตนบุญงาม	ครุบาทเอกอ้าง
ครุบาทวีริชัย	เกิดในปากวัง	เกิดที่บ้านปาง	โหล่งลี้

(คำว่เรื่อง “อ่าเกอบ้านโง่ง ในอดีตกาล” ไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์และข้อมูลการออกอากาศ)

จากตัวอย่างจะเห็นว่า กวีใช้คำว่า “ข้างเผือกนางอน” ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวล้านนา รู้จักเป็นอย่างดี เปรียบกับนักบุญล้านนา “ครูบาทรีวิชัย” การใช้คำว่า “ข้างเผือกนางอน” เปรียบได้กับ สิ่งที่มีค่า และสิ่งที่อยู่ในป่า อยู่ห่างไกล ทำให้คนล้านนาเข้าใจง่ายขึ้นว่า ครูบาทรีวิชัยเป็นพระเถระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีปฏิปทาตรงงาม และมีคุณูปการต่อชาวล้านนามากมาย เช่น การลงจอบแรกเพื่อสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ จึงเป็นบุคคลที่มีคุณค่า นอกจากนี้ยังทำให้เห็นว่า ครูบาทรีวิชัยถือกำเนิดในครอบครัวชาวชนบท ห่างไกล จึงเปรียบได้กับข้างเผือกเชือกงามที่อาศัยอยู่ในป่า

4. ภูมิปัญญาด้านเนื้อหา

คำว่าชาวบ้าน นอกจากจะทำให้เห็นความมั่งคั่งทางด้านฉันทลักษณ์และการใช้ภาษาแล้ว กวีในฐานะผู้ที่อยู่ในสังคมจึงได้เรียนรู้และรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านั้นมาจากบรรพชน ยังได้สอดแทรกภูมิปัญญาหลากหลายด้าน ซึ่งเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ที่ผ่านการสังเกต เรียนรู้ จดจำ สังสม และถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น คำว่าชาวบ้านจึงเป็นวรรณกรรมที่ปรากฏร่องรอยความคิดความเชื่ออันเป็นภูมิปัญญาเหล่านั้นอยู่เป็นจำนวนมาก จากการศึกษาภูมิปัญญาด้านเนื้อหา พบว่า สามารถจำแนกได้เป็น 13 ด้าน ได้แก่ (1) ภูมิปัญญาด้านคำสอน (2) ภูมิปัญญาด้านอาหาร (3) ภูมิปัญญาด้านสุขภาพ (4) ภูมิปัญญาด้านการเกษตร (5) ภูมิปัญญาด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (6) ภูมิปัญญาด้านโหราศาสตร์ (7) ภูมิปัญญาด้านการสร้างเรื่องขำขัน (8) ภูมิปัญญาด้านการช่าง (9) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม (10) ภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรม (11) ภูมิปัญญาด้านอักษรศาสตร์ (12) ภูมิปัญญาด้านศาสนา และ (13) ภูมิปัญญาด้านการสร้างความเชื่อมั่น – เสริมสร้างปัญญา ดังนี้

4.1 ภูมิปัญญาด้านคำสอน

คำว่าของกวีพื้นบ้านนับเป็นแหล่งภูมิปัญญาด้านคำสอนที่ช่วยขัดเกลา สั่งสอน บุคคลกลุ่มต่างๆ ในสังคมให้เป็นคนดี มีคุณธรรมจริยธรรม ทั้งยังสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างปกติสุข การถ่ายทอดคำสอนเรื่องต่างๆ ย่อมต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ จากการศึกษาพบว่า กลวิธีการสอนของกวีล้านนามี 6 ประการ ได้แก่ (1) การสอนแบบตรงไปตรงมา (2) การสอนโดยอ้างคำสอนพระพุทธเจ้า (3) การสอนโดยการอ้างนักวิทยาศาสตร์ (4) การสอนโดยใช้ภาษิต (5) การสอนโดยการยกตัวอย่าง (6) การสอนโดยการเปรียบเทียบ ดังนี้

4.1.1 การสอนแบบตรงไปตรงมา คือ การที่กวีกล่าวสอนตรงๆ ว่าสิ่งใดควรทำโดยใช้คำว่า “**หื้อ**” หรือสิ่งใดไม่ควรทำโดยใช้คำว่า “**อย่า**” เป็นคำสำคัญในการสอนแบบตรงไปตรงมา การบอกให้ทำและการสั่งห้ามทำเป็นการควบคุมพฤติกรรมให้ปฏิบัติตนตามกรอบที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด หรืออาจจะเป็นการตักเตือนหรือแนะนำให้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเคร่งครัดเพื่อนำไปสู่ผลที่ดี (จเด็จ เตชะสาย, 2561: 197) เหมาะสำหรับการสอนคนทุกระดับ โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ตัวอย่าง

เราเป็นนักเรียน	อย่า เพียรคิดร้าย	หื้อ สอนอยู่ถ้อย	ฟังคำ
ครูเคยสั่งไว้	หื้อ ได้จดจำ	อย่า ได้ลุ่มคลำ	ยาม้ายาบ้า

(ไม่ปรากฏข้อมูลอ้างอิง)

จากตัวอย่างเป็นการสอนให้นักเรียนเชื่อฟังคำสั่งสอนของครู มิควรยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด กวีใช้วิธีการกล่าวสอนตรงๆ โดยใช้คำว่า “**อย่า**” ในการสั่งสอนถึงสิ่งที่ไม่ควรทำ คือ อย่าคิดร้าย อย่าริเกี่ยวข้องกับยาเสพติด และใช้คำว่า “**หื้อ**”

ในการสั่งสอนถึงสิ่งที่ควรทำ คือ ให้อ่านอนสอนง่าย ให้จดจำสิ่งที่ครูสั่งสอน การสอนอย่างตรงไปตรงมาดังกล่าวดังกล่าวทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ทันทีโดยไม่ต้องตีความ

4.1.2 การสอนโดยอ้างคำสอนของพระพุทธเจ้า จากการศึกษาพบว่า กวีได้อ้างพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้าในส่วนที่เป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนา อาทิ สอนเรื่องทุกข์ สอนให้ปล่อยวาง สอนให้ลดละเลิกการลุ่มหลงมัวเมาในกิเลส ตัณหา ฯลฯ คำสอนเหล่านี้จึงน่าเชื่อถือ และผู้รับคำสอนสามารถปฏิบัติตามคำสอนเหล่านั้นได้อย่างสนิทใจมากขึ้น ตัวอย่าง

การเกิดเป็นคน	บ่พ้นเรื่องทุกข์	บ่มีหว่างอัน	สบาย
เรื่องทุกข์ๆนั้น	มันเกิดได้ทีใจ	เรากดหมายไป	อย่างนั้นและเจ้า
องค์พระสัมมา	สัมพุทธะเจ้า	ท่านเทศนา	เทศน์ไว้

(คำวเรื่อง “คาถาเงินล้านหัวใจเศรษฐี” ไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ ออกอากาศปี 2547)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีกล่าวว่า การเกิดเป็นมนุษย์นั้นย่อมมีความทุกข์เป็นธรรมดา จากนั้นได้อ้างถึงพระพุทธเจ้าในประโยคว่า “องค์พระสัมมาสัมพุทธะเจ้า ท่านเทศนา เทศน์ไว้” และกวีถึงหลักธรรมคำสอนเรื่อง “อริยสัจ 4” ซึ่งพระพุทธองค์ทรงพิจารณาแล้วเห็นว่ามนุษย์ย่อมมีทุกข์เป็นธรรมดา กวีจึงได้กล่าวถึงเหตุแห่งทุกข์และวิธีการดับทุกข์โดยนำคำสอนของพระพุทธองค์มาแสดงไว้ จะเห็นว่ากวีมีกลวิธีการสอนที่ทำให้งานเขียนของตนมีหลัก น่าเชื่อถือ คืออ้างว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า

4.1.3 การสอนโดยการอ้างนักวิทยาศาสตร์ จากการศึกษาพบว่า กวีกล่าวสอนโดยการอ้างนักวิทยาศาสตร์คือ “เซอร์ ไอแซ็ก นิวตัน” ผู้ค้นพบทฤษฎีแรงโน้มถ่วง มาประกอบเนื้อหาคำสอนที่เกี่ยวกับกิเลสตัณหา นับเป็นกลวิธีการสอนที่โดดเด่นและแปลกใหม่ ตัวอย่าง

ไอแซค นิวตัน	เป็นนั่นคั่นคว่ำ	ได้ผลอย่างน่า	ชมเชย
จึงเอาความรู้	มาอู้เปิดเผย	ทั่วโลกก็เลย	ได้รู้แต่หัน
ว่าโลกเรามี	แรงโน้มถ่วงมัน	ดึงดูดอยู่อัน	เอาไว้
แรงที่มันสิ่ง	ดูดดึงเอาไว้	ติดอยู่โลกได้	นี่นา
แรงดึงดูดนั้น	ก็คือตัณหา	โลก หลง โกรธา	ราคะ บ้าใช้

(คำว่เรื่อง “แรงดึงดูด” ประพันธ์โดย สาคร พรหมไชยา ออกอากาศปี 2548)

จากตัวอย่าง เนื้อหาคำสอนดังกล่าวเกี่ยวกับ “ทุกข์ทั้ง 4” อันได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และกวีได้กล่าวว่ชีวิตมนุษย์นั้นข้องแวะอยู่กับกิเลสตัณหา มากเกินไป ซึ่งกิเลสตัณหานี้มีแรงดึงดูดให้มนุษย์ลุ่มหลงมัวเมาในโลกธรรม 8 เช่น ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ฯลฯ จากนั้นกวีจึงได้อ้างถึง “เซอร์ ไอแซก นิวตัน” นักวิทยาศาสตร์ผู้ค้นพบทฤษฎีแรงโน้มถ่วง และกล่าวถึงทฤษฎีแรงโน้มถ่วงในทางวิทยาศาสตร์ว่แรงโน้มถ่วงนี้เป็นแรงที่ดึงดูดสิ่งต่างๆ เข้าหากัน และได้กล่าวเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีแรงโน้มถ่วงในทางวิทยาศาสตร์กับการดึงดูดกิเลสตัณหา เข้าสู่จิตใจของมนุษย์ว่ กิเลสตัณหา และรัก โลภ โกรธ หลง นี้มักจะดึงดูดให้มนุษย์ลุ่มหลงมัวเมากับสิ่งต่างๆ มากเช่นเดียวกับแรงโน้มถ่วง จนทำให้มนุษย์นั้นยังไม่หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด การอ้างถึงนักวิทยาศาสตร์และทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์นี้ นับว่เป็นกลวิธีการสอนที่โดดเด่นและแปลกใหม่อีกประการหนึ่ง เนื่องจาก กวีได้เชื่อมโยงองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้ากับองค์ความรู้ทางพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการปรับประยุกต์ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการสอนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้คำว่เรื่องดังกล่าวยังสะท้อนภูมิความรู้ของกวีทั้งในทางวิทยาศาสตร์และทางพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

4.1.4 การสอนโดยการใช้ภาษาจิต คือ การสอนโดยการยกภาษาจิต หรือ “กำปะเก่า” ของล้านนา มาเป็นส่วนหนึ่งในการสอนเพื่อให้มีน้ำหนักรวมมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ภาษาชิตล้านนามาประกอบการสอน อาทิ การสอนเกี่ยวกับการประพุดิตนในสังคม โดยได้ยกภาษาชิตมาอธิบายประกอบ เช่น “ไค้หื้อเป็นม๊ก (ชอบ) ยากนักจ๊กห้วง ไค้หื้อเป็นซัง กำเดียวกั้ไค้” ตัวอย่าง

พีกันน้องกัน	ร่วมอันพี่น้อง	ร่วมท้องแม่เจ้า	มายัง
ไค้หื้อเป็นม๊ก(ชอบ)	ยากนักจ๊กห้วง	ไค้หื้อเป็นซัง	กำเดียวกั้ไค้
พี่น้องมีของ	อย่าออกไปไกล	ไปหวังเงินไทย	สิ่งทรัพย์
หันพ่อแม่จน	เรรอนอาภัพ	บ่นบแก่เฒ่า	กานาย
ขอนบมีเห็ด	เจ็ดตุ้มบกาย	ลูกหวังเป็นนาย	พอกายชาติข้า(พ่อ

กลายเป็นข้า)

บ่ไค้นบ่ถ้อ	คือลุงปู่บ้า	ปิดตามารดา	ทอดซัด
-------------	--------------	------------	--------

(คำว่เรื่อง “สอนลูกหลานบ้านเมือง” ประพันธ์โดย เจ้าหมื่นดง จ.เชียงใหม่ ออกอากาศปี 2535)

จากตัวอย่างจะเห็นว่า กวีใช้ภาษาชิต 2 บทเพื่อประกอบการสอน บทแรกคือ “ไค้หื้อเป็นม๊ก ยากนักจ๊กห้วง ไค้หื้อเป็นซัง กำเดียวกั้ไค้” หมายถึง การที่จะทำให้ผู้อื่นมารักเรานั้นยาก แต่การที่จะทำให้ผู้อื่นเกลียดชังเรานั้นง่าย และบทที่สอง “ขอนบมีเห็ด” สิ่งที่ไม่ดีประโยชน์ (ยอมไม่มีใครสนใจ) ซึ่งเป็นการสอนการประพุดิตนปฏิบัติตน โดยภาษาชิตดังกล่าวเป็นที่รับรู้ของชาวล้านนาอยู่แล้ว เมื่อกวีนำมาประกอบการสอน นอกจากจะทำให้คำสอนมีน้ำหนักแล้ว ยังทำให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งที่กล่าวสอนมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ภาษาชิตเดียวกัน การใช้คำในภาษาชิตอาจไม่เหมือนกัน เนื่องจากภาษาชิตคำสอนเหล่านี้มีการสืบทอดโดยมุขปาฐะมาก่อน การจดจำและการถ่ายทอดทางวาจาอาจทำให้คำในภาษาชิตนั้นผิดแผกออกไปบ้าง เช่น บางสำนวนใช้ว่า “ไค้หื้อเป็นรัก ยากนักจ๊กห้วง ไค้หื้อเป็นซัง กำเดียวกั้ไค้” บางสำนวนใช้ว่า “อู้หื้อเป็นรัก ยากนักจ๊กห้วง อู้หื้อเป็นซัง กำเดียวกั้ไค้” นอกจากนี้ด้วยความที่ฉันทลักษณ์คำว่ถูกกำหนดด้วย

จำนวนคำในวรรค เสียงสัมผัส และเสียงวรรณยุกต์ กวีอาจตัดส่วนใดส่วนหนึ่งของ ภาชิตมานำเสนอในค่าวบทนั้น เช่น “**ขอบบ่มีเห็ด**” ซึ่งบางสำนวนใช้ว่า “**ขอบบ่มีเห็ด ใต้งบ่เข้าไถ้**”

4.1.5 การสอนโดยการยกตัวอย่าง จากการศึกษาพบว่า ตัวอย่างที่กวี ยกมานั้นเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวผู้ฟัง สามารถพบได้ทั่วไป มีอยู่ในชุมชนหรืออยู่ในความ รับรู้ของผู้ฟัง ตัวอย่าง

คนเราหนา	เกิดมาบ่ไร	ทุกคนต่างได้	พรจากสวรรค์
ไผเกิดมานี้	เป็นมีพรบัน	คนอย่างคนอัน	บ่เหมือนกันเจ้า
พ่องหน้าตาดี	ราศีบ่เศร้าย	รูปงามงามเลา	เลิศลักษณ์

...

พ่องได้ขายแรง	เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง	หาซื้อเครื่องหยั่ง	ครวันอน
พ่องเก่งเรียนรู	ได้เป็นครูสอน	พ่องเก่งแต่งกลอน	สุนทรคำสร้อย
พ่องช่างจ้อยซอ	กันมาแต่หน้อย	ซอตามงานปอย	บวชพระ

(ค่าวเรื่อง “พรสวรรค์” ประพันธ์โดย สาคร พรหมไชยา ไม่ปรากฏข้อมูลการออกอากาศ)

จากตัวอย่าง กวีกล่าวถึงว่ามนุษย์แต่ละคนนั้น มีพรสวรรค์ที่แตกต่างกัน ออกไป กวีได้นำตัวอย่างที่หลากหลายมาประกอบการสอน โดยกวีใช้คำว่า “พ่อง” แทนมนุษย์แต่ละกลุ่ม จากนั้นก็กล่าวถึงพรสวรรค์ที่แตกต่างกันออกไป เช่น “**พ่องเก่งเรียนรู ได้เป็นครูสอน พ่องเก่งแต่งกลอน สุนทรคำสร้อย**” ซึ่ง ตัวอย่างที่กวียกมานำเสนอนั้น เป็นตัวอย่างใกล้ตัว ทันสมัย มีให้เห็นจริงในชีวิตประจำวัน เมื่อผู้ฟังฟังแล้วเห็นภาพและสามารถเข้าใจสิ่งที่กวีสอนได้โดยง่าย ไม่ซับซ้อน ในตอนท้ายกวีได้กล่าวให้ชาวล้านนาค้นหาพรสวรรค์ของตนแล้วนำมา พัฒนา ฝึกฝน ต่อยอดให้เกิดความชำนาญเพื่อจะเป็นประโยชน์ในการสร้างอาชีพ

4.1.6 การสอนโดยการเปรียบเทียบ เป็นกลวิธีการสอนธรรมโดยการหยิบยกเอาสิ่งที่เป็นนามธรรม หรือสิ่งที่เป็นความรู้สึก มาอธิบายเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือสิ่งที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้ฟังนั้นสามารถเห็นเป็นรูปธรรมและเข้าใจในสิ่งที่สอนอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน จากการศึกษาพบว่า กวียกเอาศีล 5 ซึ่งเป็นข้อห้ามพื้นฐานของชาวพุทธมาเปรียบกับ “เบรกรถ” ตัวอย่าง

รถถีบปรถยนต์	วิ่งวนป่าเลอะ	หลายยี่ห้อ	ราคา
มีเบรกดขี่ใช้	บ่ได้กังขา	จะมาจะไป	ปลอดภัยท่านเจ้า
คนเราเหมือนกัน	พงศ์พันธุ์หนุ่มเฒ่า	มีเครื่องห้ามเอา	อ่านใช้
ห้ามตัว ห้ามใจ	ชำนาญท่านไท่	ศีลห้าห้ามได้	หลายอัน

(คำเรื่อง “เบรกรถ เบรคน” ประพันธ์โดย หงส์คำ กองอารินทร์ ออกอากาศปี 2547)

จากตัวอย่าง กวีต้องการกล่าวสอนให้มนุษย์รู้จักยับยั้งชั่งใจ กวีจึงกล่าวถึงยานพาหนะในปัจจุบันที่แล่นอยู่ทั่วไปบนท้องถนนว่าพาหนะเหล่านี้มีความหลากหลายประเภท ราคา และยี่ห้อ แต่สิ่งที่เหมือนกันคือแต่ละคันจะมีเครื่องห้ามล้อ (เบรก) ซึ่งสามารถทำให้สามารถหยุดรถได้อย่างปลอดภัย จากนั้นจึงเปรียบเทียบกับมนุษย์ว่ามนุษย์ก็เช่นเดียวกับยานพาหนะ ที่ในชีวิตประจำวันต้องพบเจอกับสิ่งยั่วยุต่างๆ มนุษย์จึงจำเป็นต้องมี “เครื่องห้าม” กล่าวคือ รู้จักหักห้ามใจตนเอง ไม่ให้ลุ่มหลงมัวเมาในกิเลสจนกระทั่งทำผิดศีลห้า จะเห็นว่าการสอนโดยการเปรียบเทียบเป็นภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นความสามารถของกวีในการสอนธรรมะโดยการนำสิ่งรอบตัวที่สามารถสังเกตได้ชัดเจนมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นนามธรรมหรือความรู้สึก นับเป็นการสอนที่ทำให้เรื่องยากกลับกลายเป็นเรื่อง que เข้าใจง่าย และเห็นภาพชัดเจน

4.2 ภูมิปัญญาด้านอาหาร สังคมล้านนามีความอุดมสมบูรณ์เรื่องอาหาร เพราะชาวล้านนามีวิถีชีวิตพึ่งพิงการเกษตรเป็นหลัก หากสภาพทางธรรมชาติเอื้ออำนวย จะมีผลผลิตทางการเกษตรเป็นจำนวนมาก ประกอบกับในชุมชนมีแหล่งอาหารตามธรรมชาติ อันได้แก่ น้ำ ป่าไม้ ฯลฯ แหล่งอาหารตามธรรมชาติดังกล่าวย่อมมีทั้งพืชพรรณธัญญาหารที่สามารถรับประทานได้และไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษสอนให้ชาวล้านนารู้จักการถนอมอาหารโดยนำผลผลิตทางการเกษตรมาแปรรูปในลักษณะต่างๆ เพื่อให้มีไว้ในครัวเรือนตลอดปี นอกจากนี้ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษยังสอนให้ชาวล้านนารู้จักสังเกตว่าอาหารที่ได้จากแหล่งอาหารตามธรรมชาตินั้น อาหารลักษณะใดมีพิษหรือไม่มีพิษ เพื่อจะได้บริโภคอย่างปลอดภัย เช่น ช่วงฤดูฝนแม้ว่าจะมีเห็ดจำนวนมาก แต่ชาวบ้านก็มีวิธีการเลือกสรรเห็ดเหล่านั้นเพื่อประกอบอาหารหรือเป็นเครื่องเคียงอย่างปลอดภัย โดยมีวิธีการทดสอบเห็ดที่มีพิษ โดยเมื่อนำเห็ดไปประกอบอาหาร เช่น ต้ม แกง นึ่ง ก็ให้นำข้าวสารใส่ลงไป ในภาชนะที่ปรุงอาหารนั้นด้วย หากเห็ดที่สามารถรับประทานได้ ข้าวสารจะเป็นสีขาว แต่หากเห็ดนั้นเป็น “เห็ดเป็๋อ” หรือเห็ดพิษ ข้าวสารก็จะกลายเป็นสีดำ ตัวอย่าง

ที่ระวังไว้	อย่าได้ลิ้มลอง	เห็ดเป็๋อในดง	ดอกยาวดอกสั้น
จะต้มจะแกง	บ่เชื่อใจมัน	ข้าวสุกใส่ตวย	หากู้
ข้าวสุกสีดำ	นั่นแหละควรรู้	ที่อเทขว่างได้	อย่าลอง

(คำเรื่อง “เห็ดของกิน” ไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ ออกอากาศปี 2547)

จากตัวอย่าง กวีได้กล่าวถึงภูมิปัญญาในการทดสอบเห็ดว่าเห็ดที่นำมาประกอบอาหารนี้มีพิษหรือไม่ โดยการใช้ข้าวสารมาเป็นตัวทดสอบเห็ด จะเห็นว่าภูมิปัญญาด้านอาหารของชาวล้านนาสะท้อนให้เห็นถึงความใส่ใจสภาพธรรมชาติ

และวัตถุดิบที่มีอยู่ในธรรมชาติ ว่าสิ่งใดรับประทานแล้วดี หรือไม่ดี ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น กลวิธีต่างๆ ที่เป็นภูมิปัญญาเหล่านี้จะสอดแทรกอยู่ในขั้นตอนต่างๆ ของการทำอาหาร ผู้ที่จะเรียนรู้ต้องมีใจรักการทำอาหาร ตลอดจนต้องคลุกคลีอยู่กับการทำอาหารกับชาวบ้านและ/หรือผู้อาวุโส จึงจะได้ความรู้อันเป็นภูมิปัญญานี้มาได้

4.3 ภูมิปัญญาด้านสุขภาพ องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพนั้นมีทั้งที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพกายและสุขภาพจิต สำหรับภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพ กายนั้นพบว่ามีการบำบัดอาการเจ็บป่วย การบำรุง และการป้องกันโรค จากการศึกษาพบการใช้ยาสมุนไพร โดยนำมาปรุงเป็นยา ลักษณะการปรุงยาจะเป็นการสกัดเอา “ตัวยา” ออกมาจาก “ไม้อยา” นิยมใช้น้ำและสุราเป็นสารสกัดตัวยา พื้นบ้าน เมื่อสกัดเป็นตัวยาด้วยวิธีต่างๆ แล้ว จะได้ยาประเภทต่างๆ ได้แก่ ยาต้ม ยาขง ยาน้ำมัน ยาดอกเหล้า ยาตำคั้นเอาน้ำ ยาผง (สุวิทย์ วรรณสี และประจักษ์ บัวพันธ์, 2556 อ้างถึงใน สามารถ ใจเตี้ย, 2561: 244) การรักษาโรคด้วยสมุนไพรที่พบในคำว่ามีหลากหลาย ได้แก่ ตำรายาช่วยในการไหลเวียนของเลือดลมและบรรเทาปวด ตำรายาบรรเทาอาการจุกเสียดแน่นเพื่อ ตำรายารากไม้ ฯลฯ เช่น

หื้อเอาจักไค	ตำใส่ชิงเน่อ	แก๊กี้ดจักได้	มายแควน
ปวดข้อปวดเท้า	ปวดเข่าเอ็นแขน	หื้อกินหลังแลง	ก่อนนอนเน่อเจ้า
หื้อเอาหญ้าตรง	หากบงไม้เป้า	ค้อยต้มกินเอา	เจ็ดครั้ง

(คำว่เรื่อง “ตำรายาผีบอก” ไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ ออกอากาศปี 2545)

จากตัวอย่าง กวีกล่าวถึงการบรรเทาอาการหรือรักษาโรคต่างๆ โดยการนำสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาผ่านกรรมวิธี อันได้แก่ การต้ม การตำ พร้อมทั้งบอกวิธีรับประทานหรือดื่มเพื่อให้มีสุขภาพดีขึ้น จะเห็นว่า กวีกล่าวถึงยาที่ช่วยในการไหลเวียนของเลือดลมและยาบรรเทาปวดไว้ ยาที่ช่วยในการไหลเวียนของ

เลือดลมนั้นได้จากการนำพืชสมุนไพร คือ “จ๊กโค” และ “ชิง” มาตำรวมกัน แล้วรับประทาน ส่วนยาบรรเทาปวดนั้นให้นำ “หญ้า” มาต้มผสมกับน้ำแล้วดื่ม 7 ครั้ง ภูมิปัญญาดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวล้านนา เนื่องจากชาวล้านนาต้องทำการเกษตรหรือรับจ้างที่ต้องใช้แรงกายเป็นระยะเวลาหลายชั่วโมงในแต่ละวัน ชาวล้านนาในอดีตจึงมีการนำสรรพคุณของสมุนไพรในท้องถิ่นแต่ละชนิดมาปรุงเป็นยาเพื่อบรรเทาความเจ็บป่วย การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคแสดงให้เห็นว่าชาวล้านนามีความรู้ด้านการใช้สมุนไพรมาจากการสังเกต จดจำ และทดลองปฏิบัติจนเป็นองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในสังคมเกษตร

นอกจากนี้ ยังมี “การเช็ดแกก” นับเป็นภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านสมัยโบราณโดยการใช้อุปรกรณ์หรือสมุนไพร เช่น ใบไม้ ไพล มีดหมอ เขาสัตว์ เหยี่ยว ฯลฯ พร้อมกับน้ำสมุนไพร น้ำมันต์ น้ำแช่ส้มป่อย และมีคาถากำกับพิช ขูดหรือถูไปตามส่วนต่างๆ ของร่างกายที่มีอาการเจ็บปวดหรือมีอาการไม่สบาย ทำให้คลายกล้ามเนื้อ ช่วยให้เลือดและน้ำเหลืองไหลเวียนดีขึ้น จากคำที่ศึกษา พบการใช้สมุนไพร “ปุเลย” หรือ “ไพล” ในการเช็ดแกก ซึ่งไม่ว่าจะเจ็บปวดบริเวณใดของร่างกาย เช่น ปวดแข้ง ปวดขา ปวดเอว ปวดท้อง ปวดไหล่ ปวดหลัง ฯลฯ ก็จะสามารถใช้ “ปุเลย” ในการเช็ดแกกเพื่อบรรเทาอาการเจ็บปวดนั้นได้ เช่น

เจ็บแข้งเจ็บขา เจ็บแอว กระด้างแย้ หมอจะเช็ดหื้อ หายดี (ข้อมูลวรรคไม่ตรงตามฉันทลักษณ์)

(คำเรื่อง “คุณหมอมาแล้ว” ประพันธ์โดย ส.ปุเลยเส้น จ.เชียงใหม่ ออกอากาศปี 2532)

ส่วนภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพจิตนั้น นอกจากการใช้พิธีกรรม เช่น การส่งเคราะห์ การสืบชะตา และการเลี้ยงผีแล้ว (สามารถ ใจเตี้ย, 2561, น.243) ก็ได้นำการรักษาสุขภาพจิตแนวพุทธมาเป็นภูมิปัญญาในการเฝ้าระวังการเกิดโรคต่างๆ คือ สอนให้ดำเนินชีวิตตามแนวพุทธ ได้แก่ สอนให้รู้จักปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพราะ

เมื่อปฏิบัติแล้วเท่ากับว่าได้สร้างเหตุดี ผลที่ตามมาจึงดีด้วย โดยเฉพาะกวีได้เน้นให้ ผู้ฟังรักษาศีล 5 อันเป็นข้อห้าม / ข้อควรปฏิบัติพื้นฐานที่สำคัญของชาวพุทธ และ เมื่อเกิดสิ่งใดๆ ก็ให้พิจารณาหลักเหตุ-ผล จากนั้นจึงแก้ไขปัญหาให้ตรงจุดเพื่อให้ ปัญหาคลี่คลายลง นอกจากนี้ยังสอนให้รู้จักเดินทางสายกลาง คือ ต้องมีความพอดีใน การดำเนินชีวิต ไม่ใช่ชีวิตอย่างสุดโต่งและประมาท

4.4 ภูมิปัญญาด้านการเกษตร จากข้อมูลพบภูมิปัญญาการไล่ศัตรูพืช และภูมิปัญญาการจุดไฟ ภูมิปัญญาการไล่สัตว์ที่เป็นศัตรูพืช ได้แก่ การทำหุ่นไล่กา การตีปิบ การจุดประทัด และการทำไม้ตะขาบ สำหรับไม้ตะขาบนี้ ญัฐวิวัฒน์ พิมพ์ทอง (2561) กล่าวว่า “ตะขาบ” เป็นชื่อเรียกอุปกรณชนิดหนึ่ง ใช้ทำให้เกิด เสียงดังเพื่อไล่สัตว์จำพวกค้างคาว หนู หรือกระรอก ที่เข้ามากินผลไม้ภายในสวน ถือเป็นภูมิปัญญาของชาวสวนที่มีมานานแล้ว เช่น

ปลุกข้าวดอไว้	ทุกซอกทุกซใจ	มีนกจิ้งไร	มาลงกินเข้า
แป้งหุ่นผีกัน	กางจ้องยื่นเฝ้า	มันบ่กลัวเลย	พ่ายก้าน
...แป้งไม้ตะขาบ	เอามัดมาลีน	ปอดำกานิน?	(ไม่ทราบความหมาย) ตบเหนือต้อยได้

(คำวเรื่อง “ฮ่านกลงกินข้าวดอ” ประพันธ์โดย หนู่มเกิดเมิน จ.ลำพูน ออกอากาศปี 2531)

จากตัวอย่าง กวีได้สื่อให้เห็นว่าชาวล้านนาคิดค้นวิธีในการไล่ศัตรูพืชเพื่อ ป้องกันความเสียหายจากสัตว์ที่ลงมากินข้าวในนาข้าวจนได้รับความเสียหาย โดย การสร้างสิ่งประดิษฐ์ทางการเกษตรขึ้นมาจากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น การทำหุ่นไล่กา จากเศษฟางข้าว ไม้ และเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่ไม่ใช้แล้ว หรือการ ทำไม้ตะขาบจากไม้ไผ่ ภูมิปัญญาดังกล่าวนั้นนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความคิด สร้างสรรค์ในการประดิษฐ์ และทำให้ศัตรูพืชไม่มารบกวนพืชแล้ว ยังไม่ทำให้ เกษตรกรละเว้นจากการฆ่าสัตว์ที่เป็นศัตรูพืชอีกด้วย เนื่องจากสัตว์จะตกใจและ หนีไปเอง

ส่วนภูมิปัญญาการจุดไฟ ในอดีตชาวล้านนามีอุปกรณ์สำหรับจุดไฟคือ กระจบอกเหล็ก (รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ข้างในกลวง) และหินเหล็กไฟ (หินชนิดนี้ต่างจากหินทั่วไป เมื่อเสียดสีกับเหล็กจะเกิดประกายไฟ) วิธีใช้ นำหินเหล็กไฟมาขีดกับกระจบอกเหล็กให้เกิดประกายไฟ ตัวอย่าง

พองหาไม้ซาง	พั่นกลางเป็นไม้้ง	แถมอันถูกลง	ไปเทอะ
เอางิ้วเข้ารอง	ยองบนขี้เฮอะ	เกี่ยวไ่วรรอทำ	ไฟมี
เอาไม้เข้าซุก	มือกำแล้วลี	พักเดียวก็มี	ไฟลุกมาหั้น

(คำเรื่อง “เป็ยะไตใหม่เสีย” ประพันธ์โดย ไสว อย่าห้าม ออกอากาศปี 2533)

จากตัวอย่างข้างต้น กล่าวถึงวิธีการจุดไฟด้วยวิธีการแบบโบราณเพื่อหุงหาอาหารหรือประกอบกิจกรรมทางการเกษตรและพุทธศาสนา คือ การใช้กระจบอกเหล็กและหินเหล็กไฟมาขีดหรือเสียดสีกันเพื่อให้เกิดประกายไฟ วิธีการดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านตรงที่ชาวล้านนาช่างสังเกต และเข้าใจธรรมชาติของสิ่งรอบตัว จึงนำสิ่งนั้นมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

4.5 ภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สังคมล้านนาเป็นสังคมกสิกรรม ชาวล้านนาต้องอาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ชาวล้านนาจึงมีภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติหลายประการ จากการศึกษาพบว่า ชาวล้านนาสังเกตการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลจากทั้งสัตว์และสภาพธรรมชาติ อาทิ เมื่อเปลี่ยนฤดูกาล ชาวล้านนาจะสังเกตจาก เมฆ (ผ้า) ในยามค่ำคืนว่าจะหนาวมากหรือน้อย เช่น หากเมฆ (ผ้า) มีสีขาว แสดงว่าอากาศจะมีฝน แต่ถ้าเมฆ (ผ้า) มีสีดำ อากาศจะหนาวเย็น ตัวอย่าง

กันพื้นเดือนเก็ย	เดือนยี้ก็เข้า	ลมหนาวบ้านเรา	วู้ซัด
ทั่วถิ่นภาคเหนือ	ล้านนาเขตรัฐ	องศาเริ่มลด	เลื่อนลง
เป็นหมอกเต็มฟ้า	ทั่วแคว้นแดนโขง	ขุนเขาทอดยง	มีดมัวเป็นผ้า

เอ้อเอ๊ย! กี่ตียากจะหนาว พ่อลุงแม่ป้า กี่ตียากเวลา อาบน้ำ!
(คำวเรื่อง “กี่ยากจะหนาว” ออกอากาศปี 2548)

จากตัวอย่าง กวีได้พรรณนาถึงความรู้สึกของตนที่รู้สึกว่าจะไม่ยอมอาบน้ำ เพราะสังเกตเห็นว่าบนท้องฟ้าเริ่มมีเมฆเนื่องจากมีเมฆ (ฟ้า) หนา แสดงว่าอากาศเริ่มหนาวแล้ว ดังมีคำกล่าววว่า “ฟ้าดำหนาว ฟ้าขาวฝน” หมายความวว่า คำคินใดที่มองท้องฟ้าแล้วเห็นท้องฟ้าเป็นสีดำสนิท คือมี “ฟ้าดำ” แสดงวว่าอากาศจะหนาวมาก หากคำคินใดที่ท้องฟ้ามีเมฆมากในเวลากลางคิน คือมี “ฟ้าขาว” อากาศจะไม่หนาวมาก และอาจจะจะมีฝนหลงฤดูได้ ก็จะรีบเก็บเกี่ยวผลผลิต หรือเตรียมซ่อมแซมยุ่งฉางเพื่อเก็บผลผลิตอย่างเร่งด่วน เป็นต้น ประกอบกับช่วงเวลาทีกวีกล่าวถึง คือ “เดือนยี่” ตรงกับเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นช่วงเวลาทีเริ่มเข้าสู่ฤดูหนาวแล้ว ในทางปฏิบัติ การสังเกตสภาวะธรรมชาติเช่นนี้ ทำให้อาจารย์ชานนาเตรียมการเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติได้ จะเห็นว่าเมื่อสภาพธรรมชาติเปลี่ยนแปลง ฤดูกาล สภาพอากาศย่อมเปลี่ยนแปลง กวีได้อาศัยความรู้สึกความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาตินี้ในการพรรณนาความรู้สึกของตนเองสอดแทรกลงในคำว ทำให้อำจารย์ชานนาตั้งกล่าววมีคุณค่าในฐานะเป็นเครื่องบันทึกองค์ความรู้ของบรรพชน

นอกจากนี้ชาวล้านนายังต้องพึ่งพาธรรมชาติในฐานะเป็นแหล่งอาหารจึงมีภูมิปัญญาการรักษาต้นน้ำ และป้องกันภัยแล้ง โดยการชาวบ้านจะชักชวนให้ปลูกต้นไม้ทดแทน ตัวอย่าง

ต้นไม้ล้มตาย	ช่วยกันปลูกไว้	ป้องกันน้ำแห้ง	วันลุน
บ่มีต้นไม	น้ำมันหายลุน	บ่มีหยังมูล	ดูคนน้ำไว้หื้อ
ฝนตกก็ไหล	บ่หยุดไว้หื้อ	แห้งไปไหลไป	นั่นครับ

(คำวเรื่อง “ขอเตียนไว้ก่อน” ประพันธ์โดย เป้ง ตาจันทร์ จ.ลำปาง ออกอากาศปี 2537)

จากตัวอย่าง ในปัจจุบันมีการทำลายป่าไม้ เป็นเหตุให้ต้นไม้ล้มตายจำนวนมาก กวีจึงชักชวนชาวบ้านไปร่วมกันปลูกต้นไม้ ซึ่งการปลูกต้นไม้เป็นภูมิปัญญาในการรักษาป่าไม้ ทำให้ผืนป่ามีความชุ่มชื้น มีน้ำอุปโภคบริโภค ในขณะเดียวกันก็ยังมีป่าไม้ไว้ดูดซับน้ำ ป้องกันการเกิดอุทกภัยได้ นำไปสู่ความแห้งแล้งและเมื่อฝนตกหนักอาจเกิดอุทกภัยได้

4.6 ภูมิปัญญาด้านโหราศาสตร์ โหราศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยการพยากรณ์โดยอาศัยการโคจรของดวงดาวเป็นหลัก โดยจะพยากรณ์หรือทำนายหรือคาดการณ์เกี่ยวกับบุคคล สิ่งมีชีวิตอื่น สิ่งไม่มีชีวิต และเหตุการณ์ทั้งในอดีตและในปัจจุบัน (พริมา อ่วมเจริญ, 2552, น. 184) ในแต่ละท้องถิ่นอาจผิดแผกกันไปตามความนิยมเชื่อถือ และตามตำราที่เป็นต้นเค้าแต่ดั้งเดิม (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546, น. 347) โหราศาสตร์จัดเป็นภูมิปัญญาประเภทหนึ่งที่เกิดจากประสบการณ์ในการดำรงชีวิต การลองผิดลองถูก และความผูกพันอยู่กับความเชื่อประเพณี ชาวล้านนาได้รวบรวมสิ่งดังกล่าวไว้เป็นองค์ความรู้ความคิดที่สามารถนำไปปรับใช้ องค์ความรู้ด้านโหราศาสตร์บางส่วนได้บันทึกและส่งมอบมายังคนรุ่นหลังต่อไปในฐานะตำราโหราศาสตร์ ซึ่งชาวล้านนาสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้เช่นกัน (หทัยวรรณ ไชยะกุล, 2557, น. 74-75) จากการศึกษาพบว่าในล้านนาจำแนกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ เรื่องฤกษ์ยาม (มื่อจันวันดี) เรื่องโชคชะตา และเรื่องความฝัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องฤกษ์ยาม และเรื่องโชคชะตา ชาวล้านนาเชื่อว่าโหราศาสตร์ 2 ประเภทนี้มีผลต่อชีวิตในภายหน้า การให้ความสำคัญต่อฤกษ์ยามผูกโยงกับโชคชะตาจึงช่วยให้เกิดความสบายใจเมื่อประกอบการมงคล นอกจากนี้ยังมีการคำนวณปฏิทินล้านนาเป็นประจำทุกปี เพื่อบ่งบอกรายละเอียดที่เรื่องวันดี-วันเสีย โดยใช้ภูมิปัญญาด้านโหราศาสตร์เป็นหลัก

ในการพยากรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์จึงปรากฏสอดแทรกอยู่ในคำขวัญของชาวบ้าน เช่น

(1) 2553	แสงงามส่องฟ้า	ราศีเจ็ดจ้าว	มหาถิณี
จันทร์เสี้ยวพระพุธ	ถูกจตุรราศี	ลัทธิโชคดี	ขึ้นปีใหม่แก้ว
ดาวฤกษ์โคจร	บวรฟ่องแผ้ว	ตามโหราแนว	บอกชี้
- (คำว่รื่อง “คำพรปีใหม่ 2553” ประพันธ์โดยอำนวย กล่ำพัด ไม่ปรากฏข้อมูลอ้างอิง)
(2) ปีกะตืน	พื้นเมืองล้งเม็ด	ประกาศเสด็จ	มาแถมหนึ่งปี
พระสุรียะ	ออกจากราศี	เป็นประเพณี	ของโลกแต่งสร้าง
ตามปฏิทิน	หนใต้กล่าวอ้าง	ประกาศสงกรานต์	บอกไว้
- ...
ควรเฝียวบ้านจง	เก็บของเหมียดไว้	สะอาดเลียนเกลี้ยง	งามดี
วันที่ลืบห้า	บ่มีราศี	เป็นวันปดี	เนอพ่อแม่เจ้า
อย่ากล่าวมุสา	ค่าลูกค่าเต้า	ขอให้ออดเอา	พี่น้อง
- ...
ตามปีกะตืน	ย็นย่นบอกชี้	นับเป็นดั่งอี	เนอนาย
งัวควายข้างม้า	จักเป็นฮ่าตาย	เศรษฐีคุณนาย	ทุกขใจแต่ใบ้
ในวันอังคาร	ใช้การงานได้	เป็นวันธงไชย	ดินัก
งานมงคลใด	ทำได้วันผัด	เป็นวันอธิบ	บดี
แต่งงานขึ้นบ้าน	ทำบุญประจำปี	งานประเพณี	เดือนใดก็ได้
เว้นจากวันจันทร์	มันเป็นวันใหม่	อุปาทวจังไร	ชั่วช้า
- ...
คนเกิดวันทิตย	จักมีโชคหลาย	ท่านลองเสี่ยงทาย	เทอะนายน้องเหน้า
คนเกิดวันศุกร์	ช่างทุกขโคกเศร้า	เพราะดวงของเรา	มีเคราะห์
อาบน้ำดำหัว	ทำตัวให้อเพราะ	เบนหน้าล่องใต้	จึงดี
- (คำว่รื่อง “คำพรปีใหม่” ประพันธ์โดย ต. สาธูเม ออกอากาศปี 2546)

จากตัวอย่าง ปรากฏภูมิปัญญาที่เป็นความรู้และความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเทศกาลขึ้นปีใหม่ ชาวล้านนามักจะกล่าวถึงเรื่องราวการพยากรณ์ จากตัวอย่าง (1) เป็นช่วงเวลาการขึ้นปีใหม่ตามปฏิทินสากล กวีก็กล่าวถึงเพียงเล็กน้อยเกี่ยวกับดวงดาวตามแนวทางของโหราศาสตร์ จากนั้นจึงอำนวยความสะดวกให้ผู้ฟังประสบสิ่งที่ดีงาม ส่วนตัวอย่าง (2) เป็นช่วงเทศกาลสงกรานต์ กวีก็กล่าวถึงการประกาศสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นเทศกาลขึ้นปีใหม่ตามหลักโหราศาสตร์ของล้านนา จึงมีการผลิตปฏิทินล้านนาออกมาอย่างแพร่หลาย โดยใช้ภูมิปัญญาด้านโหราศาสตร์ของล้านนา และในปฏิทินดังกล่าวก็จะมีรายละเอียดการพยากรณ์วันในแต่ละวัน เช่น สามารถทำการมงคลได้หรือไม่ ฯลฯ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันภูมิปัญญาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนายังคงให้ความสำคัญกับฤกษ์ยามกับเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ของชีวิต อาทิ ขึ้นบ้านใหม่ ลงเสาเอก ซ็อรด ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ในคำยังกล่าวถึงข้อควรปฏิบัติเมื่อขึ้นปีใหม่เพื่อเป็นการเบิกฤกษ์เอาชัย การทำนายในภาพรวมของแต่ละปี รวมถึงทำนายลักษณะของคนที่เกิดในแต่ละวันด้วย จะเห็นว่า ภูมิปัญญาด้านโหราศาสตร์ของชาวล้านนาอยู่ที่ความสามารถในการกำหนดค่าสิ่งต่างๆ ให้เป็นค่าตัวเลข ประกอบกับการกำหนดความหมายของดวงดาวต่างๆ ในระบบสุริยจักรวาล รวมทั้งความสามารถในการตีความค่าตัวเลขและความหมายของดวงดาวตลอดจนความสามารถในการคิดคำนวณ และแปรผลให้เป็นคำพยากรณ์ที่แม่นยำ นอกจากนี้ยังมีการรวบรวม ติดตามผลทางสถิติ และบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบระเบียบ นับว่าเป็นภูมิปัญญาแต่ดั้งเดิมของล้านนาในการคิดสร้างสรรค์และสืบทอดองค์ความรู้ด้านโหราศาสตร์ และนำมาใช้ได้จนกระทั่งปัจจุบัน

4.7 ภูมิปัญญาด้านการสร้างเรื่องซ้ำขึ้น การสร้างอารมณ์ขันของชาวล้านนาปรากฏในวรรณกรรมประเภทคำว รู้จักกันโดยทั่วไปเรียกว่า “คำวกับเก็ง”

จากการศึกษาพบว่า เรื่องซ้ำซ้อนของล้านนามี 2 ลักษณะ คือ การนำสัตว์มาทำให้มีพฤติกรรมเหมือนมนุษย์ และการนำคำร่ายมาดัดแปลงให้เป็นเรื่องซ้ำซ้อน สำหรับลักษณะแรก การนำสัตว์มาทำให้มีพฤติกรรมเหมือนมนุษย์นั้น กวีได้นำสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น “ควายหงาน” “อู้ออก” “ลิงลม” “จะก่า” “จะกั้ม” “จะเลื้อ” “แมวโพง” “หมาโก้งเต่า” “อึ้ง” “อื๋อหอย” “ปาสร้อย” “ปู่” “แมงเวา” “แมงมาย” “กำบ่อ” “กำปี้” ฯลฯ มาเป็นตัวละครในเรื่องซ้ำซ้อน โดยทำให้สัตว์เหล่านี้มีลักษณะและพฤติกรรมที่ตลกขบขัน เช่น “อู้ออกเกล้าผม” “ส่วนหมาแม่ขาว กับหมาโก้งเต่า พากันร่าวง แอน่พ็อน” และสัตว์เหล่านี้ก็ได้มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงสังคมเฉกเช่นเดียวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ทำให้เรื่องซ้ำซ้อนมีชีวิตชีวา น่าติดตาม ตัวอย่าง

กระต่ายขอร้อง	บอกหื้อกระแต	มาเปลี่ยนเป่าแน่	ที่เขียดอี่แอม
มันว่าเจ็บขา	บไซซี้แข็ง	งูไร่ขบฮา	ตะเจ้า
เสียงซ้องเสียงกลอง	มาดั่งอดเอ้า	เสียนั่งแจกเหล่า	กลางทาง
จะกั้มจะเลื้อ	ก็ล้าหม้อขาง	ว่าจะแกงฟาน	แม่มานลูกน้อย
ปลาตุกปลาทลิม	ปลาชิวปลาสร้อย	พากันขึ้นมา	จากน้ำ
ว่าไฟตีกลอง	ตีสั่งดั่งล้ำ	ฮาดบได้	เต็มที

(คำวเรื่อง “บ่มีสาระ ตะโล้กเล่น” ประพันธ์โดย เบ็ง ตาวัน จ.ลำปาง ออกอากาศปี 2536)

ส่วนลักษณะที่สอง การนำคำร่ายมาดัดแปลงให้เป็นเรื่องซ้ำซ้อน แต่ไม่อาจรักษาได้จริง จึงเป็นเรื่องตลกขบขัน เช่น

ติดเอตส์กั๊ต	หื้อหามาไว้	ผ้าขาวกั๊ต	หามา
บ่มีแท้ๆ	ผ้าเหลืองนั้หนนา	เอามาพกยา	เอาแ่อาบตั้ม
เอาหางตุงไซ	นำหน้าเวินๆ	หื้อเอาจำเริญ	แท้ๆ

เอาธูปดอกเดียว	ปักทรายแป๊ะแ้ว	เอา...ส่องหน้า	คนมา
ล้มป๋อยสามฝัก	ใส่บาตรแก่นหนา	นิมนต์พระมา	สวดมนต์เก่งกล้า
หายแห้วนา	พี่น้อง		

(ไม่ปรากฏข้อมูลอ้างอิง)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า กวีนำเรื่องความตายจากโรคร้ายมาล้อเลียนเสียดสีทำให้เป็นเรื่องตลกขบขัน ความขบขันอยู่ที่เนื้อเรื่องไม่ได้บอกวิธีการรักษาโรคเอดส์ แต่กลับผูกเรื่องให้เป็นขั้นตอนของงานศพ คำว่าในกลุ่มนี้ กวีได้ตั้งชื่ออย่างน่าสนใจ เช่น “ตำรายาผีบอก” หากผู้รับสารไม่ได้อ่านเนื้อหาอย่างพิถีพิถันอาจเข้าใจผิดคิดว่าเป็นตำรายารักษาโรคได้

จากการสร้างเรื่องซ้ำกันทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าวพบว่ากวีได้นำเสนอภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการสร้างเรื่องซ้ำกัน คือ การนำสิ่งใกล้ตัวมาเป็นวัตถุดิบในการสร้างเรื่องซ้ำกัน ไม่ว่าจะเป็น สัตว์ที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน เช่น “อีวอก” “ควายหงาน” “ช้าง” ฯลฯ พฤติกรรมที่อยู่ในวิถีชีวิตชาวล้านนาหรืออยู่ในพิธีกรรม เช่น “ตำข้าว” “ดาป๋อย” “เป่าแแน” “เอาหางทุงไชย นำหน้าเวินๆ” “เอาธูปดอกเดียว ปักทรายแป๊ะแ้ว” ฯลฯ รวมทั้งอาการของโรคก็เป็นสิ่งใกล้ตัว เช่น “เจ็บหัว” “ติดเอดส์” “ติดยา” การนำสิ่งใกล้ตัวมาเป็นวัตถุดิบในการสร้างเรื่องซ้ำกันดังกล่าวนี้ย่อมทำให้ผู้ฟังเข้าใจและจินตนาการได้ง่าย ทำให้เกิดอารมณ์ขัน นอกจากนี้ก็วิยงได้ให้สัตว์ต่างๆ แสดงพฤติกรรมเหมือนมนุษย์ โดยเฉพาะพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงความโกลาหล สับสน วุ่นวาย ก็สร้างความขบขันได้อีกทางหนึ่ง เช่น “กำเบือก่ำบี่สิงโต พากันเล่นพ้าย เสี่ยงไปหลายโหล ฟ่องเล่นไฮโล พ้ายปลีกสิบห้า” นอกจากนี้ตำรายาขบขันยังกล่าวถึงวิธีการรักษาที่พิสดาร ไม่สามารถรักษาอาการเจ็บป่วยได้จริง เช่น การดมกลิ่นตัวไต้รักแร้ (กลิ่นเต่า) เพื่อบรรเทาอาการปวดศีรษะ เป็นต้น ลักษณะการแต่ง

ดังกล่าวข้างต้น ย่อมทำให้ผู้ฟังรู้สึกถึงความแปลก และตลกขบขัน สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การใช้ภาษาชาวบ้านและใช้ภาษาง่าย ภาษาชาวบ้านในที่นี้ หมายถึงภาษาพูดในกลุ่มคนใกล้ชิด ได้แก่ การใช้คำนำหน้าคำนาม “อี่...” การใช้คำสรรพนาม “มีง” “มัน” “คิง” “ฮา” ส่วนการใช้ภาษาง่ายคือการใช้ภาษาที่กวีใช้ภาษาล้านนาและใช้ภาษาที่ชาวบ้านใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการบรรยายลักษณะและพฤติกรรมตัวละครที่มีความตลกขบขัน เมื่อชาวบ้านฟังแล้วเข้าใจเรื่องราวก็จะทำให้สามารถเข้าถึงอารมณ์ชั้นที่กวีต้องการจะสื่อได้

4.8 ภูมิปัญญาด้านการช่าง ภูมิปัญญาของช่าง หรือ “สล่า” ในล้านนานั้นมีหลากหลายประเภทด้วยกัน แต่ที่พบในคำว่ามีเพียง 3 ประเภท คือ ภูมิปัญญาด้านการก่อสร้าง ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์ดอกไม้เพลิง และภูมิปัญญาด้านการสร้างตุบ สำหรับภูมิปัญญาด้านการก่อสร้างนั้นพบภูมิปัญญาในการทำอิฐ โดยใช้วัสดุจากข้าวเปลือก ผสมกับดินเหนียวเมื่อขึ้นรูปแล้วนำไปเผาไฟ ตัวอย่าง

*เปลือกมันนั่นเหลือง คนเมืองเอาใช้ เป็นอาหารหมู ไก่ได้คินา
สะปะจะเอาใช้ เปลือกในนอกหนา ประสมกับดินนา เผาไฟเป็น
ก้อนดินจีได้*

(คำวเรื่อง “ทรัพย์อื่นเสมอด้วยข้าวเปลือกไม่มี” ประพันธ์โดย พ่อหนานตัน จ.ลำปาง ออกอากาศปี 2545)

จากตัวอย่างก็กล่าวถึงการทำอิฐแบบโบราณซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวล้านนา โดยใช้ข้าวเปลือกเป็นวัตถุดิบ นำไปผสมกับดิน เมื่อขึ้นรูปแล้วนำไปเผาไฟ จึงจะสามารถใช้งานได้ แสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการดัดแปลงวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่มีในท้องถิ่นล้านนามาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อลดขยะ ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่าชาวล้านนาเข้าใจธรรมชาติหรือคุณสมบัติของวัสดุต่างๆ จึงสามารถดัดแปลงมาใช้ให้เกิดประโยชน์ดังกล่าวได้ เนื่องจาก การใช้ข้าวเปลือก

เป็นวัตถุ癖ในการทำอิฐนั้นทำให้สามารถระบายถ่ายเทความร้อนได้ดี เพราะ
ข้าวเปลือกเมื่อผสมกับดินแล้ว จะเป็นตัวช่วยให้ดินไม่แน่นเกินไปและมีรูพรุน

ส่วนภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์ดอกไม้เพลิง หรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า
“บอกไฟ” นั้น แต่ละชุมชนจะมีสูตรหรือมีภูมิปัญญาการประดิษฐ์ดอกไม้เพลิงที่
แตกต่างกันออกไป เช่น ที่จังหวัดลำพูน บางหมู่บ้านใช้ไม้ขนุนคว้านเพื่อใส่ดินปืน
ปัจจุบันใช้ท่อพีวีซีแทน ตัวอย่าง

สล่าแปงบ่อ	จักขอบอกไว้	มาจากเขตใต้	หละปูน
เข้มนั้นใช้	กิ่งไม้ขนุน	มา(ด)ใส่เมื่อลุน	ลุนกับพริกแต่้
กวนกันเป็นปีน	แห่กันแอนแอ้	จึงม่วนนั๊กแก	วันนี้

(คำเรื่อง “บอกไฟ” ประพันธ์โดย วชิระ อินทระราชา จ.เชียงใหม่ ออกอากาศปี 2532)

จากตัวอย่าง กวีกล่าวถึงการนำไม้ขนุนมาทำเป็นลำปล้องใส่ดินปืน (มาด)
ต่อมาใช้ท่อเหล็กและพัฒนามาเป็นท่อพีวีซีในปัจจุบันเนื่องจากราคาถูกกว่าเหล็ก
ส่วนการใส่พริกแต่้ลงไปคงเพราะต้องการเพิ่มปริมาณเนื่องจากมีผลผลิตล้นเหลือ
จึงเอามาผสมกับดินปืน เช่นเดียวกับบางสูตรใช้ข้าวเหนียวตากแห้งมาทำให้
ละเอียดผสมกับดินปืน ภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นการคิดค้น ทดลอง และนำสิ่งที่มีอยู่
ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์

ภูมิปัญญาด้านการช่างอีกประการหนึ่ง คือ ภูมิปัญญาการสร้างตูป
สำหรับใช้เป็นที่พักชั่วคราว จากการศึกษาพบว่ากวีเน้นนำเสนอภูมิปัญญาในการ
เลือกสรรวัสดุใกล้ตัวมาใช้อย่างคุ้มค่าและเลือกใช้อย่างชาญฉลาด ซึ่งตูปจะต้อง
เน้นความแข็งแรงทนทาน ชาวล้านนาจึงนำ “ไม้เปา” (ไม้รัง) มาใช้เป็นโครงสร้าง
ตูป ซึ่งนอกจากจะเป็นไม้มงคลตามความเชื่อของชาวล้านนา และเป็นไม้ที่มีความ
แข็งแรงทนทาน จึงเหมาะสำหรับการนำไปใช้ในการก่อสร้างสิ่งที่ต้องการความ
แข็งแรงทนทานมากเป็นพิเศษ เช่น คาน เสา รอด ตง พื้น พื้นชานเรือนที่อยู่

กลางแจ้ง เพราะไม้รังสามารถรับน้ำหนักได้เป็นอย่างดีแล้ว (รัง สรรพคุณและประโยชน์ของต้นรัง 7 ข้อ !, 2560) ยังทนต่อไฟป่าได้เป็นอย่างดีอีกด้วย นอกจากนี้การสร้างตบยังใช้วัสดุในท้องถิ่น อาทิ เปลือกไม้ ใบพลวง หรือใบตอง ตีงร่วมด้วย ตัวอย่าง

หมู่เขาทั้งหลาย	จำกันแน่นตัด	ว่าแบ่งตบหนึ่ง	กาเรา
พองหาได้ไม้	เอามาแบ่งเสา	ตัดเอาไม้เปา	แบ่งเสาดังหมื่น
เอาไม้ดิกเคียม	เปาหนามตั้ง	เอาแป้ขึ้นวาง	ผูกมัด
เอาตงเอากลอน	ก้านฟ้าขึ้นมัด	เก็บตองหอบได้	มาแทง
พองที่เปลือกไม้	มาไว้เจี้ยแถม	เอาขอบตงวาง	ไม้แก่นใหญ่ได้
หมู่เขามาหัน	จิกันผ่อเหือ	ว่าตบใมเนอ	อยู่แพะ

(คำเรื่อง “เลี้ยงควาย” ประพันธ์โดย คุณสุนทร จ.ลำพูน ออกอากาศปี 2527)

จากตัวอย่าง กวีได้บรรยายให้เห็นภาพของชาวล้านนาร่วมกันลงแรงเพื่อสร้างตบสำหรับเป็นที่พักชั่วคราว ซึ่งการสร้างตบนั้นกวีกล่าวถึงการนำไม้เปา (ไม้รัง) มาทำเสา จะเห็นว่ากวีได้กล่าวถึงภูมิปัญญาอันชาญฉลาดในการเลือกสรรไม้ของชาวล้านนาที่ว่าไม้นั้นแต่ละประเภทนั้น มีคุณสมบัติต่างกัน จึงเหมาะที่จะนำมาทำเป็นส่วนต่างๆ แตกต่างกันไป ภูมิปัญญาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชาวล้านนามีความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติรวมทั้งการใช้วัสดุใกล้ตัวในชุมชนมาสร้างประโยชน์ในเชิงอาชีพและวิถีชีวิตได้

4.9 ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ การดำเนินชีวิต และภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เอกลักษณะเฉพาะท้องถิ่นด้านศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นคือ ด้านนาฏยดนตรี ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการฟ้อน การตีกลอง การบรรเลงเพลงปราสาทไหว เช่น

เพลงปราสาทไหว	เนอนายน้องไต้	เอามาแห่เล่น	กันไป
แถมข้อหนึ่งนั้น	บอกต้านทานไข	กลองสะบัดไชย	มาประกวดก้อง
เอามาแข่งขัน	เสียงดังหม้องๆ	ตีตามทำนอง	จิ้งหะ
การเล่นทั้งหลาย	มีนี่สะปะ	ตบมะผาบเล่น	เป็นเจิง
พ็อนดาบพ็อนเงี้ยว	ปึกอ้าหางเจิง	ตวยกลองมองเจิง	ดูเปิงแท้ใบ้

(คำเรื่อง “ประกวดงานไส้อั่วลำพูน” ประพันธ์โดย พ่อมูลหลวงอ้าย จ.เชียงใหม่ ไม่ปรากฏข้อมูลการออกอากาศ)

จากตัวอย่าง กล่าวถึงการแสดงด้านนาฏยดนตรีของล้านนา คือ เพลงปราสาทไหว กลองสะบัดไชย ตะมะผาบ พ็อนดาบ พ็อนเงี้ยว และกลองมองเจิง แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการปรับ ผสมผสาน สังเกต และประยุกต์ จากวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง หรือจากวัฒนธรรมข้างเคียงมาเป็นการแสดงอันเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของล้านนา ได้แก่ การพ็อนเงี้ยว ซึ่งแต่เดิมเป็นของไทยใหญ่ มีลีลาการพ็อนแตกต่างจากพ็อนพื้นเมือง และการแต่งกายจะดัดแปลงจากการแต่งกายของชาวไทยใหญ่ (ธนิษฐ์ สังขดวง และจิระนาถ รุ่งช่วง , 2559, น.128) ภูมิปัญญาล้านนาในการพ็อนเงี้ยวอยู่ที่เมื่อรับเข้ามาแล้วมีการปรับ ประยุกต์ ดัดแปลงท่าทางจากการพ็อนของชาวไทยใหญ่ โดยพระราชชายาเจ้าดารารัศมี โปรดให้นำนางหลง บุญจุหลง นำรูปแบบการแสดงชุดพ็อนเงี้ยวของเดิมมาปรับปรุงใหม่ เรียกว่า เงี้ยวปนเมือง และได้ฝึกซ้อมจดจำสืบมา ต่อมานางลมุล ยมะคุปต์ จึงนำมาถ่ายทอดให้เป็นชุดการแสดงของกรมศิลปากร (พ็อนเงี้ยว, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่สำคัญ คือ การรับเอาวัฒนธรรมข้างเคียงมาเป็นศิลปะการแสดงของตน ทำให้ในล้านนามีศิลปะการแสดงที่หลากหลายและงดงามมากขึ้น การพ็อนดาบ และการตบมะผาบ เป็นภูมิปัญญาในการคิดประดิษฐ์ท่าพ็อนโดยการปรับ ประยุกต์ ดัดแปลง

จากกระบวนการของศิลปะป้องกันตัวที่เคยใช้ในการทำศึกสงครามในอดีต ทั้งการต่อสู้ด้วยอาวุธ และการต่อสู้ด้วยมือเปล่า จนกลายเป็นศิลปะการแสดงที่มีบุคลิกลักษณะอ่อนช้อย งดงาม ในขณะที่เดียวกันก็แฝงความแข็งแกร่งไว้ในตัวตนด้วย **กลองสะบัดชัย** เป็นภูมิปัญญาในการดัดแปลงสิ่งที่ใช้ในทางสงคราม การเมืองการปกครอง และการศาสนาในอดีตให้เป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดง กลอง กล่าวคือกลองสะบัดชัยเป็นกลองชนิดหนึ่งของล้านนา พัฒนามาจากกลองชัยมงคล ซึ่งแต่เดิมใช้เป็นสัญญาณด้านราชการสงคราม การเมืองการปกครอง การบอกสัญญาณวันโกนวันพระ ตลอดจนการสร้างความรื่นเริงบันเทิงใจ นับเป็นภูมิปัญญาของชาวล้านนาในอดีต ภายหลังจากจึงได้กำหนดระเบียบการตีกลอง เพื่อแจ้งเหตุในชุมชนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย (พระนคร ปญญาวิโร, 2555, น. 15-66) โดยการตีกลองชัยมงคลจะมีท่วงทำนองหรือจังหวะการตีประกอบด้วย ทำนองหลัก คือ ทำนองปูชาธรรม ทำนองฝนแสนห่า ทำนองสะบัดชัย ทำนองเพลงออกศึก และทำนองเพลงชนะศึก (วิลาวัณย์ เศวตเศรณี, 2555 อ้างถึงใน วันชัยยุทธ วงษ์เทพ, 2556, น. 15-17) ปัจจุบัน ไม่มีการตีสงคราม การตีกลองชัยมงคลได้พัฒนาให้เป็นแสดงโดยใช้ชื่อว่ากลองสะบัดชัย ซึ่งมาจากชื่อทำนองการตีกลองชัยมงคลในทำนองออกศึกและทำนองชนะศึก ด้วยการมุ่งแสดงให้เห็นถึงลีลาในการตีกลอง และลีลาในการรำรำที่มีลักษณะโลดโผนเร้าใจ คือ มีการใส่ลีลาการต่อสู้หรือที่เรียกว่าการฟ้อนเชิงเข้าไปในการตี อีกทั้งผู้แสดงยังสามารถประยุกต์การใช้อวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น หมัด เท้า เข่า ศอก และศีรษะให้เข้ากับจังหวะฉาบและฆ้องอย่างสนุกสนาน ทำให้ดูตื่นเต้นเร้าใจ จนเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางในการใช้ตีเพื่อแสดงวัฒนธรรมในโอกาสสำคัญต่างๆ ส่วน**กลองมอญ**นั้น แต่เดิมเป็นของชาวไทยใหญ่ ชาวไทยใหญ่นิยมใช้ประกอบพิธีฟ้อนนกกิงกะหล่า รวมทั้งนิยมเล่นในขบวนแห่ของงานต่างๆ

(โครงการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น 4 จังหวัด, ม.ป.ป., น. 23) (บุษกร บินทสันต์, 2558, น. 1) ภูมิปัญญาของการแสดงกลองมอชิงจึงเป็นการพยายามปรับเอา กลองมอชิงนั้นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงอื่นๆ อาทิ การฟ้อนรำ หรือ ขบวนแห่ต่างๆ เพื่อใช้ประกอบการแสดงนั้นๆ ให้มีจังหวะที่ไพเราะ งดงาม และ สนุกสนานครื้นเครง สำหรับเพลงปราสาทไทรนั้น เป็นเพลงดั้งเดิมของชาว ล้านนา มีทำนองอ่อนหวาน เนิบช้า ใช้เพื่อสื่ออารมณ์ที่ศิลปินต้องการแสดงออก (สุนันทา มิตรงาม และคณะ, 2559: 67) แต่เดิมใช้บรรเลงในขณะชักลาก ปราสาทใส่ศพไปสู่ฌาปนสถาน ซึ่งในขณะที่บรรเลงเพลงและในขณะที่ลาก ปราสาทไปนั้นเกิด “ปราสาทไทร” (ปราสาทโอนเอนไปมา) จึงเป็นที่มาของชื่อ เพลงปราสาทไทร ปัจจุบันเพลงนี้ยังคงใช้บรรเลงในงานต่างๆ แต่มีที่ใช้มากขึ้น กล่าวคือ จากที่เคยใช้บรรเลงขณะชักลากศพไปสู่ฌาปนสถานเท่านั้น ได้ขยายมาสู่การบรรเลงทั้งในงานมงคลและงานอวมงคลของล้านนา จึงถือเป็น “เพลงหลัก” หรือ “เพลงครู” (ปราสาทไทร (ชุดเพลินใจ) สละลือ 2001, 2558)

4.10 ภูมิปัญญาด้านศิลปหัตถกรรม งานหัตถกรรมประเภทเครื่องใช้ที่ รังสรรค์ขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันนับเป็นภูมิปัญญาในการดัดแปลง สิ่งของที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือสิ่งของเหลือใช้มาใช้โดยไม่ต้องซื้อหาอีกด้วย เช่น การนำกะลามะพร้าว มาทำ กระจบาย ทัพพี ช้อน เช่น

สมัยน้ำบายมะพร้าว แบ่งปากตักแกง แรง(?)ได้มะพร้าว แบ่งช้อนได้ตักเอา

(คำไม่ปรากฏชื่อเรื่อง ประพันธ์โดย แม่ศรี ตั้งตัว จ.ลำปาง ออกอากาศปี 2544)

จากตัวอย่าง กวีได้กล่าวถึงการนำมะพร้าวมาดัดแปลงให้เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ในครัวเรือน ได้แก่ กระจบาย ทัพพี และช้อน นับเป็นภูมิปัญญาตรงที่สามารถ

ดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่แล้วมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยใช้ความรู้เชิงช่างเข้ามาประกอบเพื่อประดิษฐ์งานหัตถกรรมเหล่านั้นให้สวยงามและใช้การได้

4.11 ภูมิปัญญาด้านอักษรศาสตร์ จากการศึกษาพบว่า กวีนำเสนอภูมิปัญญาในการบันทึกข้อมูลและสืบทอดอักษรล้านนา ดังจะเห็นว่าในอดีตชาวล้านนามีภาษาและอักษรเป็นของตนเอง และชาวล้านนาใช้อักษรล้านนาควบคู่ไปกับภาษาล้านนากันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984-2030) ซึ่งมีเขตแดนกว้างขวางเป็นผลให้ล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ รวมทั้งด้านอักษรศาสตร์ด้วย โดยอักษรล้านนามีบทบาทอย่างมาก ดังปรากฏหลักฐานประเภทใบลาน พับสา ที่แสดงถึงความรู้อันหลากหลาย (อภิวัฒน์ พันธุ์สุข, 2549, น. 1-3) การมีอักษรล้านนาใช้นับว่าเป็นภูมิปัญญาในการบันทึกข้อมูล นอกจากนี้ชาวล้านนาที่ผ่านการศึกษาในระบบวัด (บวชเรียน) จะศึกษาพระธรรมคำสอนและศึกษาวิชาอื่นๆ ตามความสนใจ ซึ่งนอกจากจะมีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอด ยังต้องอาศัยการอ่านอักษรล้านนาจากพับสาด้วย ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านในการสืบทอดอักษรล้านนาจึงมาพร้อมกับการที่พระสงฆ์เรียนวิชาต่างๆ และต้องอ่านตำราโบราณที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนาได้ การสืบทอดสรรพวิชาจึงเท่ากับว่าได้สืบทอดอักษรล้านนาให้คงอยู่ต่อไปด้วย ต่อมาเมื่อสยามเข้ามามีบทบาทในล้านนาได้จัดให้มีการเรียนการสอนเป็นภาษาไทยและอักษรไทยในระบบโรงเรียน ทำให้การสืบทอดภาษาและอักษรล้านนาจากระบบวัดค่อยๆ เลือนหายไป ตัวอย่าง

พระเณรอยู่วัด	ก็บ่นใจ	ของล้านนาไทย	จักสูญเปล่าจ้อย
บ่มีนบ่บาน	กอยแถมสักน้อย	จะมีมีคน	อ่านรู้
....บังคับกะเกณฑ์	เด็กเณรในวัด	ของท่านเจ้า	ไผมัน
หื้ออ่านเรียนรู้	จู้ผู้เหมือนกัน	ถ้ายังอ่านธรรม	คำเมืองบ่าได้

(คำวไม่ปรากฏชื่อเรื่องและข้อมูลการออกอากาศ ประพันธ์โดย อำนวนย กล้าพัด)

จากตัวอย่าง กวีกล่าวถึงสภาวะการณปัจจุบันที่ว่า อักษรล้านนาไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่พระภิกษุสามเณรจะต้องอ่านอักษรล้านนาได้ เพื่อศึกษาองค์ความรู้ต่างๆ ในคัมภีร์ใบลาน แต่ปัจจุบัน แม้แต่พระภิกษุสามเณรเองก็ไม่สนใจเรียนอักษรล้านนาอีกต่อไป มีเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ยังคงสนใจเรียน ในอนาคตอันใกล้ จะไม่มีผู้ที่สามารถอ่านและเขียนอักษรล้านนาได้อีกต่อไป จะเห็นว่าในตอนท้าย กวีได้เสนอภูมิปัญญาในการสืบทอดอักษรธรรมโดยต้องบังคับทั้งสามเณรและเยาวชนทุกคนที่อยู่ในวัดให้หันกลับมาศึกษาอักษรล้านนาอย่างจริงจังเพื่อจะได้อ่านคัมภีร์ใบลาน รวมทั้งเอกสารโบราณต่างๆ ของล้านนาได้อย่างชำนาญ ทั้งยังเป็นกุศโลบายในการสืบทอดสรรพวิชาต่างๆ ให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และวัตถุนิยม

4.12 ภูมิปัญญาด้านศาสนา กุศโลบายหนึ่งที่ทำให้ชาวล้านนาได้ใกล้ชิดกับพระศาสนา คือการแข่งขัน “จิบอกไฟ” หรือบั้งไฟ แต่เดิมชาวล้านนาถือว่าการ “จิบอกไฟ” เป็นการจุดเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยจะ “จิบอกไฟ” ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา ควบคู่ไปกับประเพณีสงกรานต์ของวัดต่างๆ อาทิ วัดพระนอนขอนม่วง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระนอนหนองผึ้ง อำเภอสาร์ภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ปัจจุบันประเพณี “จิบอกไฟ” ของอำเภอต่างๆ ถูกยกเลิกไป เนื่องจากมีชุมชนอยู่หนาแน่นรอบวัด ไม่เหมาะที่จะจัดกิจกรรมนี้ เพราะอาจเกิดอันตรายต่อชีวิตและบ้านเรือนได้ ตัวอย่าง

อันประเพณี	หัวทีก่อนเกล้า	โบราณแบบเก่า	ล้านนาไทเหนือ
บอกไฟจิก้าง	นึ่งก้างยังเหลือ	สืบสายในเครือ	ควรจำกล่าวอ้าง
วัฒนธรรม	แนวนำสืบสร้าง	รักษารธรรมนิยม	เคร่งครัด
เทศกาลใด	ของไฟไคว่ตัด	บูชาต่อแก้ว	สามองค์
ดิระตะนะ	พุทธะ-ธัมม-สงฆ์	ช่วยกันธำรง	พุทธศาสน์หมั่น

(คำวเรื่อง “บอกไฟ” ประพันธ์โดย ดวงแก้ว จิโนรส ออกอากาศปี 2527)

จากตัวอย่าง กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการ “จิบอกไฟ” ของล้านนามีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาพระรัตนตรัยในเทศกาลสำคัญ เช่น เทศกาลลอยกระทง ฯลฯ โดยชาวล้านนาถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน เพราะเป็นกุศโลบายที่ทำให้ชาวล้านนามีโอกาสในการเข้าวัด ฟังธรรม แม้ว่าปัจจุบันการ “จิบอกไฟ” จะไม่มีปรากฏให้เห็น แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นวิธีอื่นๆ คำวในฐานะวรรณกรรมท้องถิ่นก็ยังได้บันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพชนไว้อย่างเป็นรูปธรรม

4.13 ภูมิปัญญาด้านการสร้างความเชื่อมั่น – เสริมสร้างปัญญา ชาวล้านนามีพิธีกรรม “การกินอ้อผญา” เพื่อช่วยสร้างความมั่นใจในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะทางด้านศิลปะการแสดง โดยเชื่อว่าผู้ที่ผ่านพิธีนี้จะมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด สามารถเรียนรู้ได้รวดเร็วและ ปราดเปรีื่องในเชิงวาทศิลป์ และยังเป็มนมดเสนห์เมตตามหานิยมแก่ศิลปินด้วย ตัวอย่าง

ฟคำวของพ่อหนาน	ฟังหายอยากข้าว	ม่วนใจหมู่เรา	ยิ่งนัก
น้ำธรรมคำสอน	ขจรสะพัด	ดังไปทั่วห้อง	ล้านนา
ขันแก้วอ้อนอง	ขาดเชื่อมพะทยา	ขอเป็งปัญญา	พ่อสอนสั่งได้...
กะถาบ่าวม	เสกมนต์ตันอ้อ	มหานิยม	สะปะ
พ่อหนานอาจารย์	ขออย่าไปละ	ขอป็นขันแก้ว	สักอัน

(คำวไม่ปรากฏชื่อเรื่อง ประพันธ์โดย ชันแก้ว จ.เชียงใหม่ ไม่ปรากฏข้อมูลการออกอากาศ)

จากตัวอย่าง เป็นสถานการณ์ที่กลุ่มผู้ฟังไปฟังคำวจาก “พ่อหนาน” และเห็นว่าคำวของพ่อหนานนี้ เมื่อฟังแล้วได้ทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลิน และคติธรรมอันลึกซึ้งกินใจ ผู้ฟังชายหนุ่มจึงหยอกล้อหญิงสาวว่าหากเป็นผู้มีปัญหาบ่อย ต้องฟังความรู้ ความสามารถของพ่อหนาน (ซึ่งผ่านพิธีการกินอ้อผลามาแล้ว) ต้องขอความรู้จากพ่อหนานและให้พ่อหนานเสกมนต์ตันอ้อหรือทำพิธีกินอ้อผลามาให้แกหญิงสาวเพื่อให้หญิงสาวมีสติปัญญาเพื่อจะได้เรียนรู้และสร้างสรรค์งานต่างๆ ได้โดยไม่ติดขัด อีกทั้งเสริมเสน่ห์เมตตามหานิยมด้วย แสดงให้เห็นว่ากินอ้อผลาเป็นกลวิธีที่ช่วยสร้างความมั่นใจนอกเหนือจากมุ่งหวังความปราดเปรื่องทางปัญญา เพื่อจะได้เรียนรู้และสร้างสรรค์งานต่างๆ ที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตกาล ทั้งยังอยู่ในความรับรู้ของชาวล้านนาและมีการปฏิบัติมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

อนึ่ง ความเชื่อเรื่องการกินอ้อผลานี้มิได้คล้ายคลึงกับวัฒนธรรมอีสาน หากแต่คำที่ใช้คล้ายเหมือนกัน คือ คำว่า “ผลา” ซึ่งทางภาคอีสานหมายถึง ปรัชญา หรือภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดมายังลูกหลาน แบ่งได้เป็น ผลาเกี่ยว ผลาคำสอน-ผลาภาสิต ผลาปริศนา และผลาอวยพร ส่วนพิธีกินอ้อผลาของล้านนาเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาคำวอ้า: ภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนา มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนา จากบทคำวของกวีพื้นบ้านล้านนาจำนวนกว่า 20,000 ฉบับ ที่กวีพื้นบ้านล้านนาเขียนส่งมาให้ นายอำนวยการ กลาพิต นักจัดรายการวิทยุที่จังหวัดเชียงใหม่อ่านออกอากาศในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2512 - 2550 และได้เก็บรักษาไว้จนถึงปี พ.ศ.2562 และได้อนุญาตให้โครงการวิจัยได้นำมารวบรวมไว้เป็นคลังข้อมูลและวิเคราะห์ภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนาจากบทคำวอ้าเหล่านี้

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาของกวีพื้นบ้านล้านนาที่พบมี 3 ด้านคือ 1) ภูมิปัญญาด้านรูปแบบฉันทลักษณ์ 2) ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษา และ 3) ภูมิปัญญาด้านเนื้อหา ซึ่งแบ่งเนื้อหาออกเป็น 13 เรื่องคือ เนื้อหาด้านคำสอน ด้านอาหาร ด้านสุขภาพ ด้านการเกษตร ด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ด้านโหราศาสตร์ ด้านการสร้างเรื่องข้ามชั้น ด้านการช่าง ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านศิลปหัตถกรรม ด้านอักษรศาสตร์ ด้านศาสนา และด้านการสร้างความเชื่อมั่น-เสริมสร้างปัญญา

ผลการศึกษาภูมิปัญญาด้านรูปแบบฉันทลักษณ์ แสดงให้เห็นว่า ชาวล้านนាយพยายสร้างรูปแบบฉันทลักษณ์ โดยอาศัยการสังเกตลักษณะของคำพยางค์แล้วที่ไพเราะจากประสบการณ์โดยใช้ไสตรประสาท ประกอบกับลักษณะภาษาถิ่นล้านนามีเสียงวรรณยุกต์เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ภายหลังจึงมีการกำหนดรูปแบบฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์ประเภทคำพยางค์ให้เป็นแบบแผนมากขึ้น นับเป็นภูมิปัญญาของกวีล้านนาในการกำหนดรูปแบบฉันทลักษณ์ให้มีความไพเราะ กินใจและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของอนุชนล้านนาอีกด้วย สอดคล้องกับที่**สิงขม วรรณสัย** กล่าวว่า “โดยปกติแล้วชาวล้านนาไทยที่แต่งคำขอได้นั้นเกิดจากการอาศัยประสบการณ์และความสนใจของตน แต่งคำตามที่ได้ยินได้ฟังมาเป็นหลัก โดยแต่งไปตามทำนองขอหรือลีลาของคำ และมีได้กั่วงวลถึงฉันทลักษณ์ของการแต่งคำเลย หากแต่งแล้วลองอ่านดูเห็นว่ขัดเขินหรือไม่สอดคล้องกับลีลาแล้ว ก็จะแก้ไขให้ไพเราะตามที่ตนมีประสบการณ์เป็นหลัก ด้วยเหตุผลเช่นนี้เองที่ทำให้ไม่พบหลักเกณฑ์ในการแต่งคำที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรตกทอดมาจากปราชญ์รุ่นก่อน” (อรุณ วงศ์รัตน์, 2524, น. 80) ส่วนภูมิปัญญาด้านการใช้นาษา นั้น แสดงถึงความสามารถของกวีในการสรรคำ เพื่อให้สามารถสื่อความหมายได้ดี มีความไพเราะ และสามารถส่ง “สาร” ที่ต้องการนำเสนอให้ผู้ฟังได้อย่างมีประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ของคำขอเรื่องนั้นๆ สำหรับภูมิปัญญาด้านเนื้อหา 13 ประการนั้น แสดงให้เห็นความฉลาดปราดเปรื่อง ความละเอียดละไม และ

ความถี่พินิจในการดำรงชีพ เช่น การรู้จักและเข้าใจธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัวอย่างถ่องแท้ จนสามารถนำไปปรับใช้กับชีวิตประจำวันได้ การเห็นคุณค่าของทรัพยากรทางธรรมชาติและใช้ทรัพยากรเหล่านั้นในการคิดประดิษฐ์สิ่งต่างๆ อย่างคุ้มค่า รวมทั้งการรู้จักรับและปรับเปลี่ยนตัดแปลงอย่างสร้างสรรค์ จนเกิดเป็นความงดงามและความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้ เป็นต้น

ภูมิปัญญาทั้ง 3 ประการที่พบจากการศึกษาบทกวีคำอ้อทั้งหมดนี้ นับเป็นเพียงความรู้ภูมิปัญญาเพียงส่วนหนึ่งที่บรรพบุรุษล้านนาได้ส่งสมสืบทอดมายังอนุชนรุ่นหลัง ด้วยยังมีภูมิปัญญาอื่นๆ ที่แฝงอยู่ในข้อมูลประเภทต่างๆ ของล้านนาอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงถึงความฉลาดหลักแหลมของชาวล้านนาในการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางนิเวศวิถีและสังคมที่เปลี่ยนไป การสังเกต เรียนรู้ และปรับตัวของชาวล้านนาจึงเป็นภูมิปัญญาที่ควรศึกษาและมีอาจมองข้าม

คำอ้อ แม้จะเป็นเพียงบทรำพึงรำพันของกวีท้องถิ่นที่เป็นชาวบ้านในล้านนา แต่ก็ถือได้ว่าเป็นบทบันทึกที่มีคุณค่าเกี่ยวกับเรื่องราวเหตุการณ์ของบ้านเมืองในช่วงเวลานั้น เป็นบทบันทึกของชาวบ้าน คนท้องถิ่น ที่มีทั้งความรู้ ความนึกคิด ข้อคิดเห็น ความรู้สึก ต่อสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นอยู่รอบๆ ตัว ซึ่งโดยปกติแล้วชาวบ้านธรรมดาไม่ค่อยมีโอกาสหรือไม่มีพื้นที่ที่จะได้แสดงความรู้ ความรู้สึกนึกคิดของตนมากนัก การที่นักจัดรายการวิทยุในท้องถิ่นท่านหนึ่งคือคุณอำนวย กล่าวพิศ ได้จัดการประกวดคำอ้อขึ้นจนมีกวีพื้นบ้านเขียนคำอ้อส่งเข้ามาร่วมประกวดและได้รับการคัดเลือกอ่านออกอากาศทางสถานีวิทยุนี้ จึงถือเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมที่สำคัญให้กับคำอ้อ ได้มีพื้นที่ในการแสดงออกถึงตัวตนของกวีพื้นบ้านล้านนา จนทำให้คำอ้อได้วิถีดำรงอยู่และปรับตัวร่วมกับความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในท้องถิ่นล้านนาตลอดมา.

เอกสารอ้างอิง

- โครงการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น 4 จังหวัด. (ม.ป.ป.). สืบค้น 5 ธันวาคม 2562. จาก http://www.tambondoisaket.org/img_update/download/74_260_111.pdf
- จเด็จ เตชะสาย. (2561). ท่วงทำนองการเขียนในตำราจริยศาสตร์ล้านนา. *มนุษยศาสตร์สาร*, 19(2), 178-218.
- ณัฐวัฒน์ พิมพ์ทอง. (2561). *ตะขาบ - กร่าบ*. สืบค้น 19 พฤศจิกายน 2562, จาก <http://www.muangboranjournal.com/post/bamboo-1>.
- ทรงจิต พูลลาภ และคณะ. (2546). *ศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทย (ภาคเหนือ)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ธนินทร์ สังขดวง และจิระนาถ รุ่งช่วง. (2559). ความเป็นไปได้ในการปรับใช้ วัฒนธรรมการรับประทานอาหารท้องถิ่นภาคใต้ร่วมกับศิลปะการแสดงเพื่อ สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. ใน *คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ใน “Tourism for All, All for Tourism”, การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 5* (น.124-135). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุษกร บินทสันต์ และคณะ. (2558). *วัฒนธรรมดนตรีไทใหญ่ในรัฐชาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพ เมียนมา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์เชี่ยวชาญเฉพาะทาง วัฒนธรรมดนตรีไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2527). *“พัฒนาการของวรรณกรรมล้านนา: ประเภท ลายลักษณ์” รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมล้านนา เล่ม 2*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ประคอง นิมมานเหมินท์.(2554). *ไขคำแก้คำแพง พินิจวรรณกรรมไทย-ไท*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปราสาทไหว (ชุดเพลินใจ) *สล้อ 2001*. (2558). สืบค้น 5 ธันวาคม 2562,จาก <http://www.huglanna.com/index.php?topic=437.0>
- พระนคร ปญญาวิโร. (2555). *กลองในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในล้านนา*. เชียงใหม่: มรดกล้านนา.
- พริมา อ่วมเจริญ. (2552). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนล้านนาเรื่อง คดีโลกคดีธรรม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา จารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- พื่อนเงี้ยว. (ม.ป.ป.). สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2562, จาก <http://www.finearts.go.th/performing/parameters/km/item/พื่อนเงี้ยว.html>
- มะลิวัลย์ บุรณพัฒนา. (2530). *การศึกษาวรรณกรรมคำว้าทางวิทยุภาคเหนือ*. (ปริญญา นิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร).
- รัง สรรพคุณและประโยชน์ของต้นรัง 7 ข้อ !. (2560). สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2562, จาก <https://medthai.com/รัง/>
- วันชัยยุท วงษ์เทพ. (2556). *ศิลปะกลองภูมิปัญญาล้านนาสู่การออกแบบ ภายในศูนย์ดุริยางคศิลป์ล้านนา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบภายใน, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- วิลาวัลย์ เสวตเศรณี. (2555). *ภูมิปัญญาเชิงช่างเชียงใหม่*. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สามารถ ใจเตี้ย. (2561). *วัฒนธรรมสุขภาพล้านนาเพื่อการดูแลสุขภาพ*. *ธรรมศาสตร์เวชสาร*, 18(2),240-248.

สุนันทา มิตรงาม และคณะ. (2559). *วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา*.

กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

เสน่ห์หา บุญรักษณ์. (2517). *วรรณกรรมคำวของภาคเหนือ*.

(วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

หทัยวรรณ ไชยะกุล. (2556). *วรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย (พ.ศ. 2413-2550):*

การสืบทอดภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.

หทัยวรรณ ไชยะกุล. (2557). *วรรณกรรมล้านนา. เอกสารคำสอนกระบวนวิชา*

014382. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อภิวันท์ พันธุ์สุข. (2549). *การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทของภาษาล้านนา*.

(วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรม
ล้านนา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).

อรุณ วงศ์รัตน์. (2524). *คร่าวซอนิราศบางกอก โดย อรุณ วงศ์รัตน์ และ*

หลักเกณฑ์การแต่งคร่าวโดย ลิงฆะ วรรณลัย. เชียงใหม่:

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2546). *วรรณกรรมล้านนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน

สนับสนุนการวิจัย.

อุทัย รตนปณฺโญ, (คำชும்). พระครูปลัด. (2556). *การวิเคราะห์พุทธจริยธรรมที่*

ปรากฏในคำวฮ้าล้านนา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).